

~~К. 5817 а~~
П87146

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

7

СЕРПЕНЬ

1937

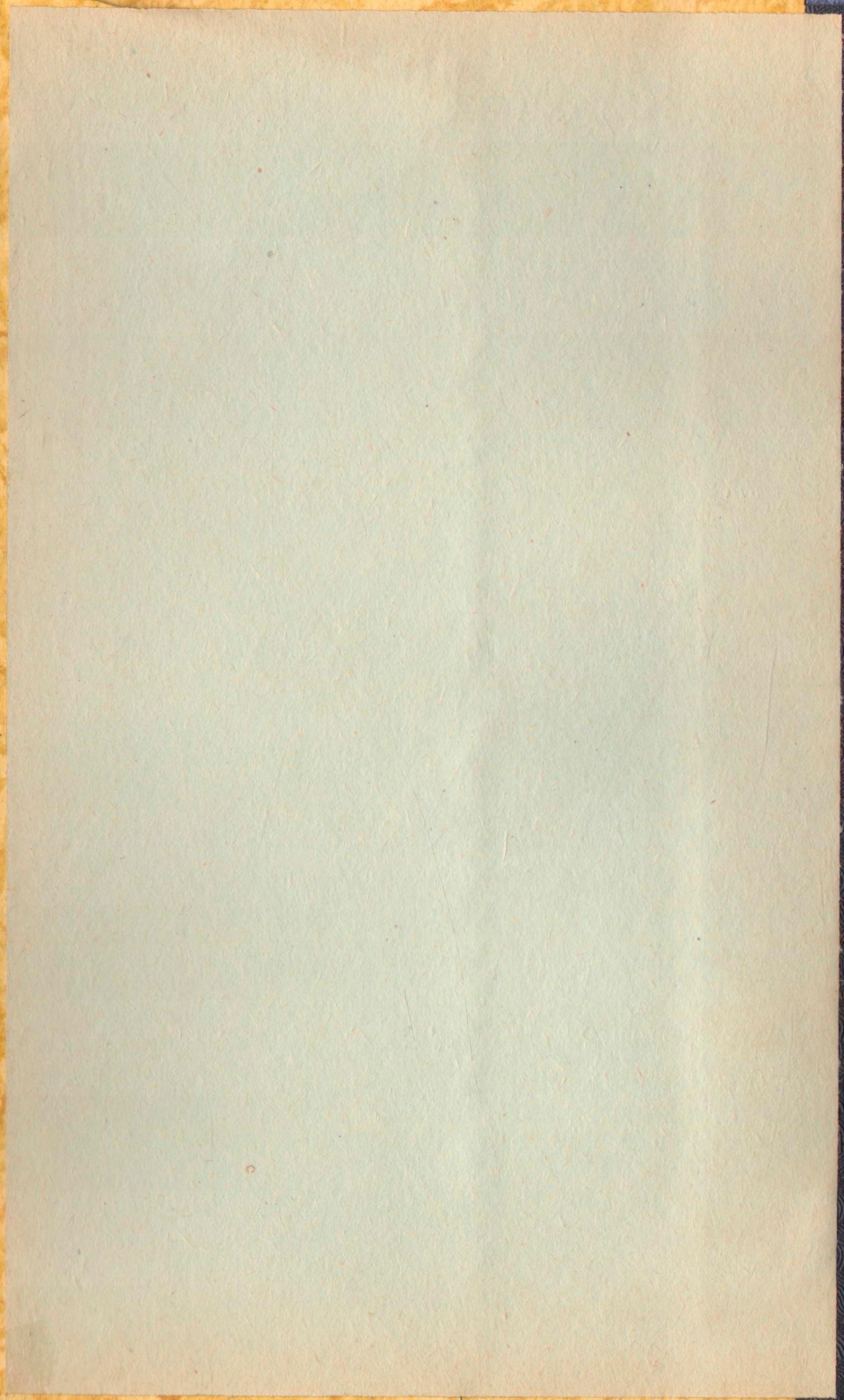
ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО

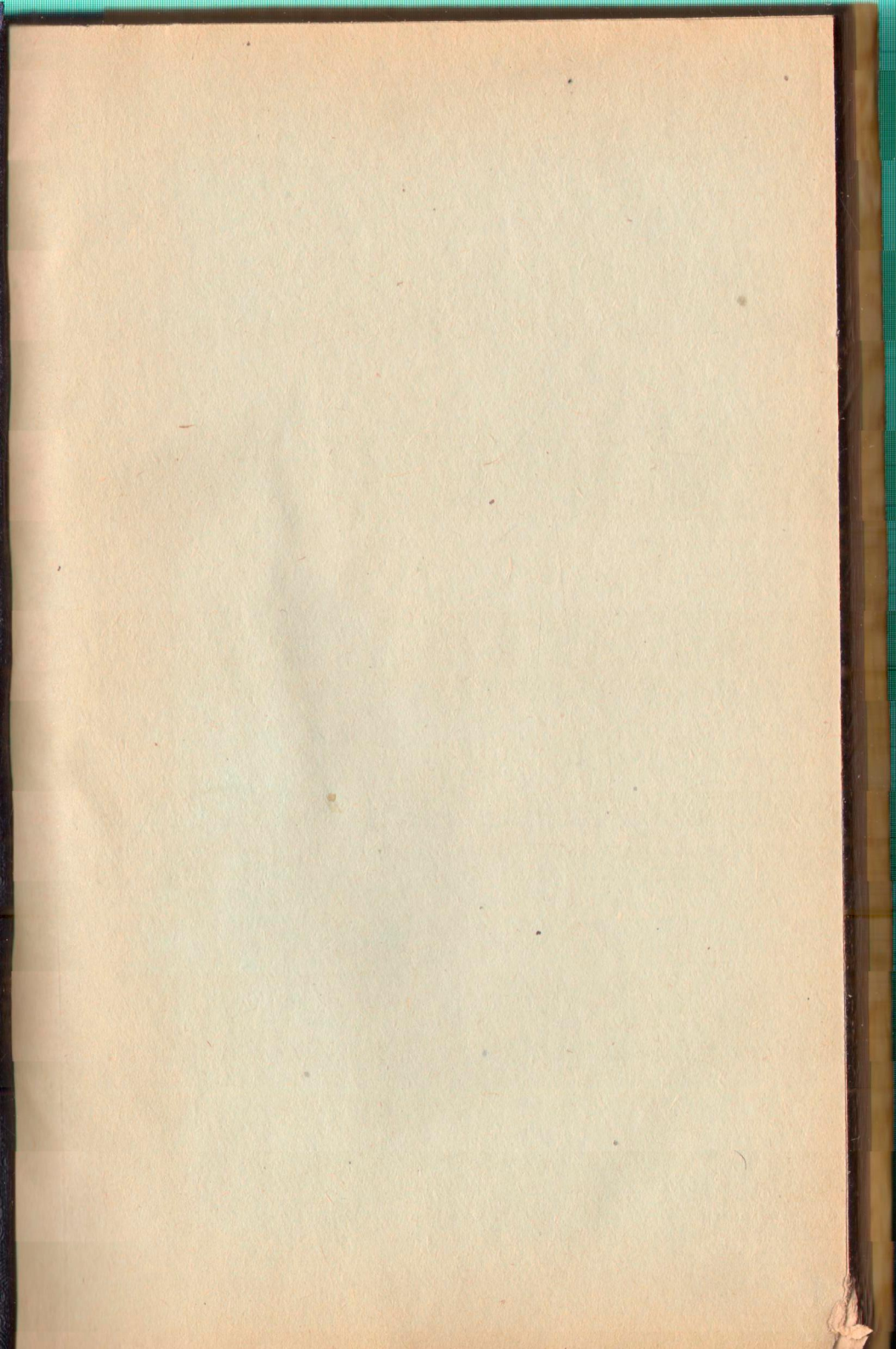
V.N. Karazin Kharkiv National University

00721166

5

к. 5817^а.

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
І КРИТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

ОРГАН УКРАЇНСЬКОГО ТА ХАРКІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО
ПРАВЛІННЯ СПІЛКИ РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

7
серпень
1937

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА ХДУ
Інв. № _____

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО
КИЇВ • ХАРКІВ

59 87146

ЗМІСТ

	Стор.
Павло Усенко—Свято. Поезія	3
Павло Ходченко—Життя. Роман (закінчення)	5
Гр. Петніков—Донбас уночі. Поезія	48
Семен Сумний—Життя Сергія Ляліна. Нарис	50
Арон Копштейн—Біробіджан. Поезія	63
Дем'ян Семенов—Лімбурзький сир	66
Петро Дорошко—Мадрид. Поезія	71
Олесь Донченко—Помаранчі	75
Біскайське народне оповідання—Безлад у світі	78
Мігель де Сервантес Сааведра—Саламанська печера. З іспанської переклав Микола Іванов	86
Література народного фронту Іспанії.	96
Іспанська музика	98
Іспанська мова	98
Юрій Смолич—Харківська організація письменників напередодні 20-річчя Жовтневої революції	100
Андрій Білецький—Про книгу „Іспанські революційні письмен- ники“. Рецензія	113
Література, мистецтво, наука	118

Павло Усенко

СВЯТО

Веселеє свято.
Над кожним селом
Підноситься прапор
орлиним крилом.

Злітає мов промінь
в густу височінь,
Над спів улоговин,
над гуком долин.

Я знаю, сідають
тоді за столи
І нас споминають
батьки й матері.

Я знаю, сідають
тісніше у ряд,
Чарки піднімають
і чари киплять.

До дна закипають
гарячим вином
І всі споминають
за повним столом:

Плотів, танкістів,
братів - моряків
І юних радистів —
хоробрих синів.

І хай не згадає
нас жодна з дівчат —
Вони дожидають,
оті, що мовчать.

Не слово, так пісня,
не пісня — мотив —
Закохану видасть
без мови, без слів.

Хто щиро повірить,
що вдень і вночі —
Не дума, не мріє
пілота ждучи ?

Хто щиро повірить,
що серце її —
Не жде командира
з далеких країв ?

Сідають, сідають
тісніше у ряд,
Чарки піднімають
і чари киплять.

Киплять поздоровні
за щастя, за цвіт,
За нагідку повну
ясних многоліть.

За місто, за села,
за труд стариків
Весільний, веселий
проноситься спів.

За повного столу
до сонця гримлять —
За долю, за долю
пісні про дівчат.

За долю, за долю
щасливих жінок —
Киплять поздоровні
іскристих чарок.

Павло Ходченко

ЖИТТЯ¹

РОМАН

ІХ

Минає ще кілька днів. Але з Зіною не щастить побачитись. Тепер вже залишаю лікарню. Спускаюсь по мармурових сходах до приймальні на виписку. Мене проводить сестра — ця чудова медична сестра. О, скільки щирості відсвічується в сумирних, чесних очах! Вона навчає мене, як мушу ще якийсь час тримати себе дома. Та я зовсім не думаю про поради: я так бажаю в цю останню хвилину свого розставання з лікарнею ще раз, хоча б здаля, хоча б збоку, поглянути на Зіну, побачити її постать у білому халаті...

Я хвилююсь. Збентежено говорю до сестри:

— Напевно Рудь зустрінемо там... І що це її ніде не видно?

Та сестра не відповідає мені. Раптом замовкає. І мовчить, зніяковіла, аж поки не підходимо до самих дверей у приймальню. А тоді вже скоромовкою, швидко-швидко, ніби поспішаючись куди, відказує:

— Можливо... Я це про Зіну... Адже за розписом її чергування. Мабуть уже тут... — І рвучко, в якомусь неспокої, широким розмахом відчиняє двері в приймальню. Пропускає наперед мене...

Але яке ж розчарування стискує моє напружене в чеканні серце, коли в приймальні замість Зіни назустріч підводиться зза столу високий, огрядний чоловік, з чорною, як смола, стриженою головою і такими пронизливими очима, що я на мить аж мружусь. Він рекомендує себе черговим лікарем...

Здоровкаюсь і відразу ж опускаюсь на канапу. Чекаю, поки цей черговий лікар оформить мою виписку. І в цю хвилину я відчуваю, як звична в таких випадках журба наповнює мене. Журба!.. Та буває ж вона: чи розстаюся з ким, чи виїжджаю куди — завжди почуваю її.

¹ Початок див. „Л. Ж.“ № 6 1937 р.

Я розглядаю стіни, меблі, шафи з книгами та різним медичним приладдям, дивлюсь на портрети, на діаграми, гасла, стежу за хвилинами на стінному годиннику, ловлю ухом шурхіт паперу в руках лікаря—чую навіть черкання пера, і думаю: „Кілька днів тому бачив її тут... Розмовляв... Вона пішла тоді від мене виконувати свій лікарський обов'язок“...

Нарешті оформлення закінчено, і ми всі виходимо на вулицю до автомобіля. Хвилі свіжого повітря намагаються мене знов бадьорістю—заповнюють легені, кров, нерви, і я п'янію...

Так, я п'янію від буйної радості. П'янію з відчуження свого здоров'я. До мене повертається моя нестримна веселість... Бо й справді ж, як це хороше відчувати себе дужим, пити свіже повітря, ловити на собі пригрів сонця, дихати на повні груди, думати, хвилюватись!.. Отже, лікарня, хвороба—все позаду. А попереду такий простір! Простір! Ні, більше—чудове, красиве, безмірно велике, неосяжне... Так, дійсно, яке щастя жити, бачити сонце! Не знаходиться слів і фарб визначити це велике почуття. У мене так усе тремтить всередині... Працювати! Працювати! Працювати! Я оглядаюсь. Раптом кидаюся до сестри. Охоплюю її шию, голову. Цілую... Цілую міцно. Цілую її віспуваті щоки, глибокі, сумовиті чогось тепер очі... Може це й безглуздо з мого боку? Що ж! Хай! Але це справжній вияв великого почуття щастя й радості. Та й сама сестра, хоч цей вчинок, очевидно, лякає її своєю несподіванкою, зачарована,—квітне. Навіть лікар—цей суворий чоловік—м'якшає в цю хвилину і стоїть розчулений, в якійсь задумі, з простягнутою до мене на прощання рукою... А я ще раз цілую сестру в голову, і тоді вже схоплюю простягнуту руку лікаря...

— До побачення!.. До побачення!.. Сердечна подяка... Я буду приходити до вас... Так же ж? Ну, просто відвідувати...

... Ми мчимо головною вулицею. Парк. Пам'ятник. Люди на тротуарах. Мелькають мимо нас зустрічні авта. Повертаємо праворуч. Лворуч. Ідемо ще прямо. Нарешті попереджаючий сигнал і... зупиняємось перед п'ятиповерховим будинком.

„Тепер я вже дома“...

В тремтінні, збуджений, поволі виходжу з авта, відпускаю шофера і потім довго стою на вулиці—зачудований. Що зі мною? Ніби я вперше тут. Ніби тільки сьогодні бачу оцю вулицю, будинки, крамниці... Я їх не впізнаю... Дійсно, яка ж зміна за мою відсутність! Вулиця заасфальтована. Вона не похожа на колишню вулицю, забруковану нерівним гранітом. Вона блищить, вся святково одягнена, відзеркалює в собі сонце. Будинки поштукатурені й пофарбовані. Перед нашим велетнем-будинком розкішна клумба квітів з фонтаном посередині. Скрізь—нові стильні вивіски на крамницях. І люди, і діти, що проходять повз мене, ніби вже інші,—в їх руках,

розмовах почувается особлива впевненість. Вони бадьорі, піднесені, радісні...

Нарешті я спохвачуюсь. Поспішно йду до свого під'їзду. Ліфтом піднімаюсь на п'ятий поверх до квартири, в якій живу одинаком. Але самотності не відчуваю. А зараз мене радо зустрічають любі сусіди. Щиро, один перед одним намагаються зробити якусь приємність. А коли я вже зовсім розташовуюсь у себе в квартирі, вони напувають мене чаєм...

Увечері сходяться до мене всі мої друзі — письменники, артисти, художники. Кожний приносить із собою багато новин: свої художні задуми, виношені теми, сюжети, радість свого успіху й перемоги, плани своїх прагнень... Моя квартира наповнюється дзвінким сміхом міцних голосів, пристрасним гомоном творчого піднесення, снагою певності в своїх силах.. Ми співаємо. Ми вітаємо наше життя. А коли б'є дванадцята година ночі — мої друзі розходяться, і тоді я залишаюсь сам...

Я сідаю на канапі проти портрета. Він у мене завжди висить на стіні, над ліжком, у дубовій рамці, і я довго не зводжу з нього очей.

Яке рідне, близьке мені це обличчя! Кучеряве, розкішне волосся спадає на плечі. В напрузі красиві губи. Виточена найкращим різьбарем шия. На плечах картата тепла шаль...

„Ната...“

Це вона. Це пам'ятка Нати. Такою відбилась вона в моїй пам'яті, коли приходила тоді прощатись. Нахилилась наді мною й цілувала мій розпалений пропасницею лоб. Пам'ятаю: китиці цієї шалі лоскотали мою шию. Рукою вона гладила мою розкуйовджену голову. Підбадьорювала мене. А я не міг вимовити до неї навіть якогось ласкавого слова. Мене так трусила пропасниця. Проте я був безмежно вдячний їй за її пестощі, за ласки, ласки найдорожчого друга, ласки любимої жінки...

Я любив її. Я так пристрасно любив її. Це була перша моя любов, — любов дорослого чоловіка. Мое юнацьке життя промайнуло для мене в несприятливу погоду. Воно було повне тяжкої боротьби за шматок хліба, повне образливої нужденності, зневір'я, відчаю... А потім — імперіалістична війна. Мене, як і мільйони таких же, було вкинуто в брудний ящик з написом „сорок чоловік, вісім коней“, і відвезено на фронт. Отже, не довелося мені розквітнути в свою пору...

Це було під час громадянської війни. Більше місяця я переховувався на шкільному горищі. Наш червоноармійський загін з боем відступав перед численним ворогом, що насадив майже на самі наші спини. Ворог тиснув з усіх боків, намагаючись відрізати нас від головних сил. Перед нами була невелика, але баговинна, з широкою смугою чагарників, річка.

Вечоріло. З низько навислих брудним ганчір'ям хмар мрячив уїдлиий дощ. Чагарники швидко впірнали в сутіння. До темноти треба було перебраться на той бік річки — попередити намір ворога обійти нас спереду. Отже створились дуже складні обставини. Та наше командування успішно скористалося з місцевих умов. Нас — кілька десятків відмінних стрільців і кулеметників, добре замаскованих, — було залишено в кущах чагарників, і ми стримували натиск ворога. Але в останні хвилини нашої бойової сутички мене було поранено в ногу, і я не зміг швидко відступити. А товариші мої, очевидно, не знайшли мене в вечірньому присмерку. Я залишився серед чагарників. І вже другого дня зовсім знесиленого й мокрого знайшли мене в гущавині якись двоє селян, що вийшли рубати лозу. Вони обмили мою рану, нагодували мене й перевели в безпечніше й сухе місце. Бій точився вже десь далеко, на тому боці, за річкою, і дістатись до своїх у мене не було змоги. Я опинився в ворожому тилу.

Уночі ці ж таки селяни перенесли мене до школи, що стояла край містечка на бугрі, і здали на піклування вчительці. Мені більше так і не довелось бачитися з своїми рятівниками. Але я знав із слів Нати, що то були свої люди, незаможники... Де вони тепер, мої рятівники?.. Чи пам'ятають вони цю пригоду?

Перші дні я страждав. Гноїлась рана. Та Ната прикладала всіх зусиль, щоб допомогти мені. Я не знаю, як це їй вдавалося робити, адже вона ризикувала, — вона не казала мені, та я й сам не розпитував її про це, — але, справді ж дивовижно, як це вона знаходила можливість кілька разів приводити до мене на горище лікаря... Рана на нозі загоювалася, але причепилася ще й пропасниця і вкрай виснажувала мене, а в останні часи трусила вже навіть двома нападами на день.

Увесь час мого перебування на шкільному горищі містечко було під білполяками і петлюрівцями. Та про мою схованку ніхто не здогадувався. Сама ж Ната, очевидно, не викликала підозри. Принаймні, в школі жодного трусу не робили, і міг спокійно лікуватись.

Та одного разу серед ночі в містечку зчинився великий гармидер. До мене на горище долітало торохтіння повозок, іржання і тупіт коней, ляскіт заліза. Десь нервово цокотів кулемет. Я не знав, що сталося поза моєю схованкою. Але я не міг довго думати про це, бо якраз у мене починався черговий напад пропасниці. Мене люто трусило. Тіло пашіло, як жарина. Голова відмовлялась працювати. А потім я вже марив. Та серед цього марення прохоплювалися й хвилини свідомості. Тоді я вслухався — вслухався в те, що робилось там десь на вулицях містечка, і чекав на якусь пригоду...

Саме в одну з таких хвилин мого просвітлення до мене з'явилась на горище Ната. Вона вкутувалась у картату шаль.

Говорила поспіхом, уривчасто, стисло... Розповідала, що серед ворогів паніка. Наші славетні кіннотники - будьонівці провалились у ворожий тил... Ще говорила, що містечковий підпільний ревком більшовиків вирішив розпочати зараз повстання й відбити у ворога зброю. Пам'ятаю, з якою гордістю вона вимовила наприкінці:

— Я член підпільного ревкому... Я мушу бути там... А ти... Прощай... Якщо... Але ми ще побачимось...

І вона пішла від мене — така дорога мені, люба. Твердо. Мужньо. Хоробро.

Я не бачив її більше. Тільки потім, через кілька днів, коли містечко майорило вже червоними прапорами, а на вулицях дзвеніла радість перемоги над ворогом, спираючись на милиці, пішов я відвідати її могилу на містечковому майдані. Довго просидів тоді біля могили забитого ворожою кулею друга, просидів біля своєї першої любові. Я пестив схудлими, висхлими руками червоні герані на свіжій землі...

І це тут вперше тоді народилось у мене палке бажання оповістити про свій весняний розквіт...

Я почав складати свою відповідь — перше своє оповідання про нашу короточасну любов...

Це було давно. Тисяча дев'ясот двадцятого року.

Алеж і зараз, коли я залишився на самоті в своїй квартирі, після того, як усі друзі мої розійшлися вже по домішках, а добрі сусіди спочивають, щоб зранку не спізнитись на роботу, я так дошкульно ще відчуваю втрату Нати. І не дивно, що моя рука машинально тягнеться до столу й витягає з шухляди стареньку потріпану записну книжку.

В цій книжці — запис того першого мого оповідання. Воно в мене не видруковано. Та, мабуть, я ніколи його й не наважусь видрукувати. І не тому, що воно може досить таки наївне, дуже романтизоване, хибує на недосконалість, навіть малописьменно викладене... Ні, не з цих причин! Для мене дорога його безпосередність, ота його запашна первісність... Я не хочу переробляти його, не хочу позбавляти свіжості неповторних вражень, що занотував їх у записну книжку тремтячою рукою як відповідь на уявну промову до мене Нати. Я перечитую рядок за рядком, літеру за літерою, зупиняюсь на комах, на крапках, на знаках запитання і оклику...

Нарешті, відірвавшись від читання, рішуче стріплюю головою й відкладаю книжку до шухляди. А потім підходжу до вікна, широко розкриваю його. Яка чудесна панорама! Аж до самого обрію — гуща нечисленних зірок електричних огнів... Розпізнаю серед тисяч цих огнів велетні-заводи, фабрики, культурні установи, лікарні, нові житлові будівлі, вокзал, вулиці... Оксамитна ніч звисає над містом, м'яко стелеться по закутках, кучерявить задумливі дерева.

Мене охоплює невимовне піднесення. Тоді я іду до шафи. Тут мої спортивні й музичні прилади. Беру окарину — цей найулюбленіший мій музичний інструмент. Знов повертаюсь до вікна й починаю грати. Я граю пристрасно, захоплено, увесь віддавшись своєрідній мелодії окарини.

Я щасливий. Я так відчуваю красу життя. Я не думаю про свою, крокуючу мені назустріч, осінь. Що для мене мої сорок п'ять років! Ні, я не відчуваю в собі старості. Ні, ні! Я вдруге молодію. Знов відчуваю в собі весну...

.....

X

Просипаюсь пізно. Через шибки вікон яскравими бризками обсипає мене сонце. Я мружусь. Підставляю під теплі поцілунки променів обличчя, груди. Широко розкидаю руки. Самовідчуття таке хороше, бадьоре... Хочеться сплигнути з постелі і як хлопчику — бігати, бігати босоніж по підлозі, верещати... Проте такий настрій не заважає мені відразу ж згадати своє вчорашнє... Передо мною з усією гостротою спалахкує: як же далі? Для мене тепер ясним стає, що Зіна — не лише художній образ нової жінки в моєму літературному творі, як уявляв я кілька років. Ні! І це я усвідомив не тільки вчора. Ще тоді, як уперше впізнав її там, у лікарні, — я так органічно відчув, що наші життєві шляхи сходяться. Тільки тоді я не зміг так чітко сформулювати своє відчуття, як це зробив учора...

А як же далі?

Я швидко схоплююсь з постелі, але не бігаю по підлозі босоніж, як це хотілося зробити в першу хвилину після сну. Я поспішно накидаю на себе халат, засовую ноги в нічні шльопанці, проходжу до ванної і починаю вмиватися холодною водою. Це освіжає мене. Далі я повертаюсь у свою кімнату одягаюсь; снідаю. Під час сніданку переглядаю газети і журнали, що їх за мою відсутність назбиралась ціла купа. А вже потім вирушаю до медичного науково-дослідного інституту.

Спочатку я майже не думаю про те, яка буде в мене зустріч з Зіною. Мені навіть здається, що це я йду „так собі“ іду в якихось звичайних своїх щоденних ділових справах. Навіть на вулиці часто зупиняюсь перед вітринами, спроквол розглядаю виставлені новини. Та чим більше скорочується відстань до інституту, тим неспокійніше починає битись у мене серце...

Ось я вже не зупиняюсь перед вітринами. Не помічаю вуличного руху. Я вже крокую в якомусь збудженні. Мені тепер здається, що прохожі на тротуарі спереду навмисно йдуть притишеною ходою, затримують мене, і я стрімко обганяю їх, забуваючи навіть попросити прощення, штовхнувши

когось необачно ліктем або плечем. У мене тепер таке непереборне бажання якнайскоріше дістатись до інституту... „Чи застану ж? Як зустрінуся з нею?.. Невже мої почуття не розгадає й тепер?.. О, як би я хотів, щоб вона дійсно була тільки сестрою Рудя...“

А згодом я вже картаю себе:

„Розкис... Хвилююсь... Та що трапилось? Невже це рев-нощі? Та чи ж личить мені? І чому це я хочу, щоб саме мені віддала вона якусь перевагу? Хто я такий для неї? Правда, я знаю Зіну, як колишню санітарку, робітницю молочно-чарської ферми на Ай-Петрі, тепер талановиту аспірантку відомого хірурга Карла Карловича. Правда, Зіна в моїй художній уяві займає не абияке місце. Мене вражає героїчність цієї прекрасної, чудової жінки“.

Так урезонуючи себе в думках, я нарешті заходжу в інститут. Дізнавшись у секретаря інституту, що аспірантка Зіна Рудь ще не приходила, вирішую піднятись на третій поверх, до бібліотеки.

Нагору ведуть широкі мармурові сходи з ажурними залізними поруччями. Вздовж по стінах — діаграми, таблиці, фотографії різних наукових експериментів. Я йду поволі, розглядаючи весь цей цікавий і новий для мене матеріал. Уже я перед дверима бібліотеки. Та раптом чую — хтось називає моє прізвище. Оглядаюсь: нагору до мене поспішає кур'єр.

— Вас просить товаришка Рудь... До фізіологічної лабораторії... Прийшла...

Я повертаюсь назад. Спускаюсь по сходах уже разом з кур'єром. На нижньому поверсі ми звертаємо в бокові двері, що ведуть до підвального приміщення. Проходимо низку кімнат, галерей. Нарешті потрапляємо до других сходів і вже ліфтом піднімаємось на четвертий поверх.

Коли ми виходимо з ліфта — прямо навпроти впадає мені в очі на дверях напис: „Фізіологічна лабораторія“.

— Оце й приїхали, — каже кур'єр, — тут...

Він стукає пальцями в двері. Раз. Два. За дверима тихо. Далі знаходить ледь примітну в одвірках чорну кнопку електричного дзвоника — натискує. Зараз же стає чутно, що хтось наближається до дверей. А потім голос:

— Хто там?

— Пусті, товаришу Куртамет... ми... Це ось до товаришки Рудь... Прохала пропустити...

„Куртамет? Яке знайоме прізвище!..“

Клацає заціпка.

— У нас строго... А тепер вас проводить Куртамет... До побачення!

— Дякую. Всього...

Кур'єр сідає в ліфт і спускається вниз, а в цей час двері лабораторії відчиняються і передо мною з'являється в білому

халаті, наглухо застебнутому аж під підборіддям, присадкувата, з голоною головою й жвавими, кольору кримських смущків, очима, фігура того, до кого щойно говорив кур'єр.

„Куртамет“.

— Мені до Зіни ... Товаришки Рудь ... Можна?..

— Прошу ...

І це „прошу“ виходить з таким характерним акцентом...

„Він“...

— Ви з Криму?

Фігура в білому здивовано змірює мене поглядом, ніби не довіряючи моему запитанню, а потім досить коректно відповідає:

— Так. З Криму ... Заходьте ...

— Товариш Куртамет?..

Для мене це ясно. Адже Зіна тоді при зустрічі в лікарні згадувала про нього ... Так, Куртамет ... Мій знайомий ... Працює тут ... Але яка зміна! Ця витриманість, пристойність, молававість ...

— Куртамет з молочарської ферми на Ай-Петрі? — щораз перепитую, мов би не довіряючи своїм очам, і якось поспішно протягую йому руку. — Так ви тут? А пам'ятаєте? Я приїжджав із санаторії ... Сиділи під яблунею, і ви розповідали про Аліма?

У Куртамета схоплюються блишки в зіницях, розпливаються в усмішку губи, спід яких поблискують дивної білості зуби, він трохи стоїть, нерухомий, очевидно пригадуючи епізод, про який я йому кажу, потім проводить рукою по стриженних сивуватих вусах, стискує мою руку, і, ніби все ще вагаючись, відповідає:

— Можливо ... Багато тоді до мене приїжджало із санаторії ... Водив їх на Ай-Петрі ... Можливо ... А ви хто будете?

— Письменник ...

— А - а ... — Куртамет широко розмахує рукою й ще раз уже з силою б'є по моїй долоні. — Знаю, знаю ... Як же — пригадую ... Ой, прошу ... Заходьте ...

Тепер він, дійсно, радо запрошує мене. Я входжу в лабораторію, вірніш, в одну з попередніх кімнат лабораторії. Куртамет замикає на ключ двері й продовжує:

— А я оце тут біля худоби ...

— Як?.. — здивовано зривається в мене запитання.

— Он ... — Куртамет показує пальцем у напіввідчинені двері навпроти, і я бачу яруси кліток, наповнені живими рухомими істотами — білими, рябими, чорними ... — То морські свинки миші, кролі ... все худоба ... Я завідую тут експериментальним матеріалом ...

Він каже з такою повагою і любов'ю, що я більше захоплююсь самим помолоділим Куртаметом, ніж його „худобою“. Кажу:

— Як усе дивно, товаришу Куртамет!..

— Вчився...—голос у Куртамета серйозний, відчувається велике задоволення. Він з погордою підводить голову:

— Ну, як?..

— О, да...

Потім ми проходимо цілий лабіринт різних лабораторних кімнат. Скільки тут усяких приладів для експериментів! Столи, столики, шафи, шафки, станки, колби, колбочки, реторти, терези, різні самопишущі апарати, скло, фарфор, алюміній... Посуд, посуд... Гумові трубки, електроприлади, машини... В двох чи трьох кімнатах на столах, у станках, підтягнуті спеціальними підв'язками—живі собаки. До їх грудей, до животів приставлені гумові трубочки, які з'єднуються з апаратами. Це—експерименти над виділенням шлункового соку, жовчі. Розбігаються очі від небаченого ще мною лабораторного обладнання, кількості процесів науково-дослідного експерименту... Тут усе пройнято ліками. З незвички паморочиться голова. Нарешті ми входимо в велику залу, заставлену скляними столами, на яких повно всяких трубок, реторт, шприців, ножиць, ножів, голок, колб, банок, склянок... По кутках кілька електричних приладів. Біля одного з приладів стоїть Зіна.

Побачивши нас, вона припиняє роботу і, усміхнена, йде нам назустріч...

— Борис Михайлович!.. От добре... А я думала, ми вже з вами не побачимось... Тоді ми так і не умовились... Прошу... У мене якраз цікавий дослід... Ну, а як наш товариш Куртамет? Правда, помолодшав?.. Пізнали?

Зіна каже це так тепло й просто, що я відразу гублю свою непотрібну вимушеність і починаю з захопленням висловлювати своє здивування з усього того, що бачу. Я кажу, що все тут таке дивно, вражаюче, нове для мене... А Куртамет—ніби зовсім підмінений...

— Нізачо не впізнав би його, якби кур'єр перед тим не назвав прізвища...

— Зміна з ним?

— Велика...

Куртамет чує, що ми про нього говоримо. Видимо, задоволений з цього. Але поспішає кудись. Ввічливо, схиляючи голову, відказує:

— Дякую... Але, пробачте, я піду... Ви ж, мабуть, якийсь час ще побудете в нас? То прошу оглянути мою худобу...

— Прийду, прийду, товаришу Куртамет. Обов'язково. Може ще раз про Аліма...

Куртамет сміється, заперечливо хитає головою:

— Алім—то колись. Тепер—ми...

І він легкою чабанською ходою відходить до дверей...

А ми з Зіною ще стоїмо, дивлячись услід Куртаметові,

ніби переобтяжені думками, що раптом нахлинули на нас. І тільки аж тоді, коли за Куртаметом зачинились двері, Зіна запрошує сідати.

Вона обводить навколо рукою:

— Ну от... А оце мое виробництво...—І після недовгої мовчанки:—Дуже добре зробили, Борисе Михайловичу, що прийшли, а то я вже думала—чи зустрінемося ж іще де?

Зіна мружить очі, і мені здається, що вона ними проникає в саму глибину мого серця й відгадує мою тайну... Я мало не схоплююся з місця...

— Та що ви, Зіно... Адже я... Але пробачте... Я так фамільярно...—І в мене тремтить голос. Я, мабуть, маю дуже негарний вигляд. Але я напружую всі зусилля, беру себе в руки. І вже за якусь мить спокійніше кажу:—Я так тоді ще раз хотів бачити вас... Та взагалі, я багато думаю про вас...

— Правда? Думаєте про мене?

Я не знаю, що мені слід на це відповісти. Але я не хочу й мовчати. Кидаюся у якусь філософію. Виходить нескладно й дуже плутано.

— Знаєте, в житті є чудні події, і згадку про них ніякий час не згладжує в пам'яті. У одної людини їх багато—цих подій, у іншої—одна-дві. Як приречення іноді спливають вони, і тоді людина губиться...

— Це дуже цікаво...

Зіна ніби чогось насторожується. Пильно так дивиться на мене. У неї ледь-ледь тремтять ніздрі.

— Я хотів би багато-багато знати про вас, Зіно...—Я кажу це якось раптово і різко.—Ось уже вісім років...

— Пробачте...—Зіна підводиться. Швидко йде до дверей сусідньої кімнати, де—видно—працюють біля столу дві лаборантки, щось каже там, а потім, повернувшись на своє місце, перепитує:—Так вам цікаво знати багато про мене? Добре. Алеж ви знаєте, як це почалось... Це там—в санаторії... Мені потім розповідав Аркадій. Ви ж знайомі з Аркадієм?

— З Аркадієм Платоновичем Рудем?.. О, да...

— Ну от... Знаєте, ціле кубло білогвардійське викрили тоді... Санаторна хазяйка—це ж птиця... Я знала про неї ще з двадцять третього, а тут в санаторії випадково з нею зустрілася... Отже, вона й повела наступ, щоб вижити мене з санаторії. Що я мала робити? Ні роду, ні племені. А мені загрожували. Казали—зовсім звільнимо. Мусила погодитись. І я пішла працювати на молочарську ферму... Так, я знала, що санаторна хазяйка дружина білогвардійського офіцера, який перебував за кордоном і тримав з нею зв'язки... Я працювала в неї в Ялті за попихача... Вона тоді спекулювала на базарі. Потім зникла, і ось тут знов ми з нею зустрілись... Як я потрапила до Ялти? Це—складна історія...

Зіна робить паузу. П'є воду. Потім продовжує:

— Хазяйка боялась мене. Мого викриття. В санаторії, виявилось, вона була не одна. Ниточка тягнулася й до інших санаторій, до Ялти, навіть до Сімферополя... Як вони ще не вбили мене. А на молочарській фермі це так було зручно. Можливо, це й сталося б, але в мене був захисник — старий Куртамет... Він беріг мене, як рідну дочку. Та скоро вороги були заарештовані. В цьому, безперечно, є велика частка вашої допомоги. Аркадій саме вашій активності і завдячує моє врятування. Каже: „Коли б не Борис Михайлович, то чи й спромігся б я сам щось вдіяти...“ Аджеж правда, ви приїжджали тоді до мене на молочарську ферму?..

Зіна з такою вдячністю й ніжністю дивиться на мене, що я не витримую її погляду й схиляю голову. Мені здається, що я ось-ось кинуся до неї, схоплю її руки й буду цілувати, цілувати. Але я стримуюсь. Мені було б дуже прикро образити її банальністю. Зіна, не дїждавшись моєї відповіді, знов каже:

— Так, це давно було... А зараз прийде Аркадій. Який він буде здивований і — радий... Правда ж — ви з ним дружили?..

— Правда.

Я піднімаю голову. В мене щось ніби застряє в горлі, і я знов замовкаю.

Мовчить і Зіна. Замислюється. Про що? В моїй голові свердлить, свердлить уїдлива думка: „Вона і Рудь... Адже й досі вона жодним словом не проходила про це...“ Але моя тривога глушиться розсудливістю: „З Криму я виїхав так поспішно, не довівши справи до кінця. Я не знаю, що зробив Аркадій Рудь після мене. Безперечно, він урятував Зіну. Яке ж я маю право тепер втручатися в інтимне життя цих прекрасних людей?..“

Порушую мовчання:

— Одначе, Зіна, ви пройшли велетенський життєвий шлях... Вісім років тому — санітарка, сьогодні — наукова робітниця...

Зіна раптом пожвавлюється.

— Ваша правда. Багато працювала над собою. До того ж — я мала добру допомогу Аркадія. А головне — допомогу комсомольської організації. От мене й вивчили... — І вона так давінко, захоплено сміється.

Сміюсь і я. І ніби проміння сонця, що зараз затоплює залу потоками яскравого світла, відзеркалюючись у металевих і скляних речах, теж усміхається. І вже нема в мене тієї неруцності, яку я відчув при спогаді про свій раптовий від'їзд в Криму...

Потім Зіна знов говорить:

— Треба вам сказати по щирості, що серйозних знань у

мене не було. В дитинстві я навчилася лише читати та писати у вечірній школі неписьменних. Це в Ялті. Ще потім відвідувала курси малописьменних. І тільки вже тут, коли переїхала з Аркадієм сюди, за його допомогою підготувалася до медичного робітфаку. Ну, а далі вже швидко опанувала науку.

І раптом вона уриває свою мову. У дверях з'являється постать чоловіка в окулярах, середнього зросту, чисто поголеного, з доброю шевелюрою світлого волосся, трохи сутулого, модно й чепурно одягненого, з рубцем на лівій щоці. Я відразу впізнаю Рудя. Мені здається,—якби не окуляри у нього, то зовнішність та сама, що й вісім років тому. Але це не так. Ось він знімає окуляри, і тоді я помічаю мереживо дрібних зморшок на лобі й навколо очей, сузір'ям розходяться вони на всі боки. Проте очі... очі ті ж самі: молодо завзяті, впertі, блискучі, як і в Зіни... „Невже брат?..“ І я схоплююся назустріч Рудеві.

Зіна звертається до мене:

— Ви ж знайомі... Брат.— Потім:— Аркадій, це ж Борис Михайлович... Я тобі вже говорила. Пам'ятаєш — Крим? Санаторію?..

„Брат...“

— А-а!..

Рудь здивований. І це „а“ ніби висне десь над його головою. Якусь мить він стоїть, гостро вдивляючись у мене. Потім зривається з місця, і ми дружньо обнімаємось.

Зіна тим часом виходить у сусідню кімнату, до лаборанток і поки повертається знов до нас, ми вже палко ведемо розмову про минуле. Пригадуємо наші кримські пригоди, знайомих, пейзажі, окремі випадки з санаторного життя. Знайомимо один одного з особистим своїм життям, з роботою. Рудь розповідає про Зіну, про її теперішні науково-дослідні роботи в інституті. Цікавиться моєю операцією. Я, в свою чергу розповідаю, як став завзятим прихильником хірургії.

— Після вдалої операції Карла Карловича наді мною після того, що мені довелося бачити в лікарні з його практики,—кажу я не без пошани до професора-хірурга,—я тепер вперто пропагуватиму ідею негайної операції апендициту.

— І ви зробите велику послугу тим, хто ще хворіє на апендицит,—підказує Зіна, повернувшись уже з сусідньої кімнати.

— А скажіть,—кинувши вдячний погляд у бік Зіни, звертаюся я до Рудя, осяяний новою думкою,—я вчитав десь що в медицині є така теорія, ніби апендикс виконує певну функцію внутрішньої секреції... Вірно?..

Рудь не зразу відповідає. Замислюється. Провівши потім по голові рукою, розмірено каже:

— Особисто я не визнаю такої функції. Апендикс — рудиментарний орган людського організму, й приписувати йому функції внутрішньої секреції — принаймні недоречно. Коли б це було так, як до цього схиляється певна частина закордонних спеціалістів, особливо американських, та дехто і з наших, то тоді всі оперовані почували б себе якимось інакше, ніж до операції. В їхньому організмі відбувалися б якісь зміни. Але цього не буває.

Рудь рвучко схоплюється з місця, куйовдить шевелюру — стара його звичка, — засуває руки в кишені, сутулить плечі, починає ходити по кімнаті. Та скоро знов сідає. Продовжує:

— Питання стоїть так: як вірніше лікувати хворих? За методом вичікування, чи за методом негайного хірургічного втручання? Але дозвольте ознайомити вас з присутніми факторами, так званими компенсаціями. Адже відомо, що в разі якоїсь недостатчі в організмі з боку того чи іншого органу — на допомогу приходять компенсації. Так от, припустимо, що ми своїм хірургічним втручанням позбавили організм певної функції з боку апендикса, — звичайно, коли він, апендикс, так би мовити, в здоровому вигляді. Що ж, і в такому разі можна сміливо сказати, що тут ще нема біди. Цю функцію апендикса порядком компенсування виконуватиме якийсь інший орган внутрішньої секреції. Ясно? А ми ж, треба зазначити, втручаємось в організм із своїм хірургічним ножем у випадках загрозливого стану, то про яку тут секрецію може ще йти мова?

Рудь розпалюється. Скидає на мене примружені очі ентузіаста, повні вогню, глибокої правоти свого твердження. Одначе швидко опановує себе. Робить паузу. Закурює. Та мені здається чомусь, що після цієї мовчанки він ще з більшою запальністю почне викладати передо мною свої переконання з приводу апендикса, і тим затримає мене надовго біля себе. А цього якраз тепер і не хотілося б мені. Я так бажав би слухати тільки Зіну, тільки її одну, бути з нею на самоті, розповісти їй про своє глибоке почуття до неї, що я так давно-давно ношу в своєму серці образ її. І я в думках прикро картаю себе, що наштовхнув Рудя на таку серйозну тему. Але Рудь мовчки підводиться й несподівано для мене подає руку:

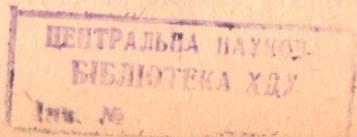
— Пробачте... Спішу на лекцію. А ви ж не забувайте нас...

— О, ні, ні! — відповідає за мене Зіна. — Борис Михайлович цього не зробить... Він обіцяв вивчити нашу справу і... написати про нас. Так же?

Вона всміхається. Дивиться на мене тепло, хороше, і я не в силах не ствердити цього:

— Так. Будьте певні! Але щоб висвітлювати людей, які переборюють смерть, потрібна велика майстерність...

— Ну, ну... Ви вже і скромничаєте... і майстри бувають

різні. Потрібна правдивість, теплота й велике почуття. А це маєте...

Зіна задивляється кудись у просторінь. На її обличчя падає сонячний зайчик від якоїсь гранчастої скляної посудини. Відсвічується в зіницях. І хто знає, які ще думки спалахують за цим так характерно випуклим лобом? Вона велична в цьому, і я почуюваю, що справді люблю цю прекрасну жінку люблю як свою мужність, як сонце...

Я схиляюсь над столом, ніби розглядаю якусь трубку рідиною.

Зіна звертається до мене:

— Ну, а тепер я ознайомлю вас, Борисе Михайловичу з лабораторіями та нашою роботою.

Я ще раз прощаюся з Рудем і йду за Зіною...

Ми обходимо багато кімнат. Тепер я бачу перед собою лише серйозного наукового дослідника. Зіна знайомить мене з різними проблемами медицини: гормони, екстракти, виховання мікроорганізмів, діяльність рентгенового проміння... Ми довго стоїмо перед складним науковим приладом. Вона захоплено пояснює його призначення й роботу... О, та це ж здійснені мрії! Це те, чого вона прагнула. Це ті золоті сни про які вона так ще несміливо розповідала мені вісім років тому... Її гордощі, її майбутня слава!..

Зіна хвилюється:

— Бачите... Тут особлива енергія. Вона незмірно активніша за ультрафіолетові промені і має властивість затримувати ріс живої клітини. Ось підійдемо до тих чорних камер. Тут експериментальний матеріал: білі миші, морські свинки, кроли. Це об'єкти моїх наукових дослідів. Наприклад, затримую ріс хвостів, розвиток волосяності, шлунку, печінки, проміжж очей... Правда, переносити досліди на інші організми не доводилось, і тим більше на людину. Але я певна, що недалеко той час, коли і в людині ми зможемо затримувати розвиток того чи іншого органу,— звичайно, дефективного. І хто знає, може мені в якійсь мірі пощастить знищити в людині апендикс — звільнити людство від цієї небезпечної хвороби...

Я нічого не можу відповісти Зіні. Адже для мене все це таке неймовірне і разом з тим очевидне і ясне! Воно так мене вражає своєю сміливістю, простотою й дерзанням... І це — досягнення Зіни!.. Я тільки з глибокою пошаною й довірою до її таланту потискую руку...

Потім ми йдемо далі. Скрізь відчувається ідеальний порядок. Дисципліна. Ритм. Творча робота. Зіна показує мені наслідки свого дослідів над моїм апендиксом. Виявляється що три вузли на відростку, про які казав Карл Карлович коли я прокинувся після операції, визначають три періоди розвитку моєї хвороби. Це значить, що два рази мій організм

був спроможний самозахиститися, але в останній — третій раз він був не в силі перемогти гангренозний стан.

— Через день-два, — пояснює Зіна, — було б пізно ... хвороба б ускладнилась...

— Але я так вірю в хірургію...

— Так, коли самі хворі допомагають хірургам...

І не знати з чого, ми, як діти, дзвінко сміємося.

Нарешті, ми заходимо до Куртамета. Куртамет нашому відвіданню такий радий, що готовий розповісти про свою „худобу“ без кінця. Та я вже почуваю себе втомленим і обіцяю Куртаметові в найближчий час прийти спеціально вивчити його „скарби“...

Коли ми з Зіною, повертаючись до її робочої кімнати, проходимо знов фалангу кімнат з усіма цими столами, шафами, посудом, апаратами, станками... я не витримую й кажу до Зіни, схвильований:

— Зіна... Зіна Платонівна... Ви прекрасна людина...

.....

Через годину ми виходимо на вулицю. Сонце, як і зранку світить яскраво і тепло, але воно вже хилиться до обрію. Вулиці ще більше наповнені рухом. Поволі йдемо до міського парку. Навкруги таке щасливе, гомінке життя! І здається, що ми з Зіною давно-давно вже поріднилились, але тільки зараз оце відчули справжню велику радість цього споріднення..

І потім, коли вже увечері повертаюся додому, я почувую, що ніби з мене скинуто двадцять п'ять років! Я співаю... Так, я співаю! А хіба не все співає навколо мене?

Прийшовши додому, я відразу сідаю працювати. Думки, фантазії, образи — все так легко оформлюється на папері фіалковими рядками. І дивно, я враз знаходжу без особливої напруги творчої фантазії потрібні думки. І я тепер пишу, пишу... Я пишу про нашу радянську жінку, про її політичне і культурне зростання, про її прагнення, обов'язки, любов. Мені це легко тепер вдається. Адже ті шляхи до зоряної, космічної енергії, про які я так гостро марив — і до Криму, і в Криму, і багато ще років після Криму, — сьогодні знайшов...

М'яко і пестливо спускається ніч. Засвічується електрика й заливає світлом просторінь аж до обрію, і коли я кидаю погляд на вікно, щоб яскравіш уявити образ Зіни, я бачу заводи, фабрики, впорядковані, прибрані вулиці, вокзал, велетенські нові будівлі, моє ухо вловлює чарівну музику вулиць нашого міста, і я думаю: „Який я безмежно щасливий!“

XI

Раз на шестиденку ми з Зіною відвідуємо парашутну вишку. Там Зіна тренується на стрибок з аероплана. Вона такої

думки, що кожна фізично здорова комсомолка мусить навчитися стрибати з аероплана. Тим більше це потрібно знати комсомолкам-лікарям, і в першу чергу їй — хірургові. І Зіна ретельно вивчає цю справу.

Зранку січе дрібний, нудний, осінній дощ, і не видно, щоб він хоч надвечір перестав. Це мене дуже дратує. Я не працюю. Не можу припустити думки, щоб сьогоднішнє Зініне тренування на парашутній вишці не відбулося. І я тільки те й роблю, що дзвоню до Зіни телефоном. Я вже, мабуть, обрид їй цими своїми ахами та охами. Але від цього дощ, звичайно, не вщухає.

— Алло! Алло! — ще раз дзвоню до неї на роботу, в інститут. — Зіна?.. Пробач... Звільнишся — заглянь до мене. Страшенно нудьгую. Да, да... Цей навісний дощ... Та я ж, Борис Жартую? О, ні — не до жартів. Прийдеш?.. Чекаю...

Після цього я довго ходжу по кімнаті, думаю про Зіну. Нарешті кидаюсь за письмовий стіл і починаю перебирати в шухлядах свої старі, поживклі рукописи. І ось мій зір зупиняється на нарисові.

... Травень. Поїзд мчить на південь. Обабіч обсіяні поля. Рівнота — дивовижна. Як на столі... Десятки, сотні кілометрів — степ і степ... Який простір!

Наближаємось до станції Ново-Олексіївки. В купе твердого плацкартного вагона нас двоє: я і студент медичного інституту Аркадій Платонович Рудь. Рудь невідривно читає якусь товстенну книгу. Не помічаю навіть, щоб він коли виходив десь на станції з вагона. Хіба підведеться інколи до вікна, погляне на напис над дверима станції, кине кілька незначних зауважень, і знов читає. Дивно! Чи так уже й справді зацікавлює його книга, чи, може, він з тих, що не дуже любляють в дорозі заходити в будьяку розмову з випадковими знайомими. Так чи інакше, але Рудь надто вже мовчазний. А я не відходжу від вікна: то говорю, що в голову заїде, то насвистую або наспівую.

Кінець - кінцем, очевидно, не витримує і Рудь. Він рішуче підводить голову. В якомусь незрозумілому збудженні відкидає книгу і тремтячим голосом, ніби відповідаючи на якісь свої думки, говорить:

— А швидко і Сіваш побачимо...

І враз схоплюється на ноги, підходить до вікна і пожалливо вглядується в просторінь. Що з ним?

Познайомилися ми з Рудем на пероні вокзалу при посадці в вагон. Тоді він здався мені якоюсь дуже серйозною, сухо ватою людиною. Але проїхавши якийсь час і обмінявшись кількома словами, я змінив свою думку про нього. Рудь — розумний юнак, стриманий в розмові і впевнений у тому, що говорить. От тільки ця його мовчазність і надмірна захопленість книгою спантеличують мене. Взагалі зовні він не по

літах суворий, особливо коли мовчить або вичікувально, спід лоба, дивиться на співбесідника своїми каштануватими гострими очима.

У Рудя на лівому виску широкий рубець. Під час розмови він закладає руки в кишені піджака й сутулюється, а на запитання відповідає коротко, уривчасто.

Але зараз мене, звичайно, не це цікавить. Я здивований в Рудевого раптового збудження. Поступаючись трохи місцем біля вікна, кажу:

— До Ново-Олексіївки підходимо...

— Да, підходимо. Знаменні місця... Тут ми розгортали двадцятого року свої бойові колони для рішучого удару по Врангелю. Он проїдемо Ново-Олексіївку, а там і почнуться історичні місця... Цікаво, як зараз все там. Вперше, за вісім років, іду оце тут. І, повірите, трохи хвилююсь. Адже це така подія...

Рудь ворухить на голові розкішну шевелюру білявого волосся і занурюється в себе. А потім повертається мязистий, міцний, і деякий час вперто, спід лоба, дивиться мені в очі. Руки його — в кишенях піджака, зсутулені плечі. Тепер Рудь такий, яким я його вперше побачив на вокзалі.

— Значить, воювали?..— питаю.

— Воювали? О, да!..

Далі він з якоюсь похапливістю дістає з ручної валізки цигарки і подає мені:

— Курить...

— Ні, не курю.

— Кепсько. Не компаньйон. Ну, а я привчився курити ще в дитинстві. Почав писклям... За старих часів. Треба вам знати, що мої батьки — шахтарі донбаські. Батько працював вибійником, а мати — відкатчицею... Отож, залишать нас, малюків, на цілісній день, а ми тільки чого-чого не робимо... Курили кінський кізак, сухе листя... Недокурки збирали... Нас у батьків п'ятеро було: чотири хлопці і одна дівчина. Так навчився я тоді курити...

Рудь затулюється цигаркою й видихає цілі хмари диму, заповнюючи ним усе купе. А я починаю кашляти й відмахуватись від диму. Тоді Рудь давить цигарку і продовжує:

— Так, отож воно сталося... Прошу...— показує мені на місце сидати.— Чотирнадцятого року мобілізували батька на імперіалістичний фронт... Тобто з ненадійних був на шахті... Не повернувся назад з фронту — загинув у мазурських трясовинах. А мати з дітьми бідувала... Жахливе життя було — холодне й голодне... Я був найстарший. Десятилітній — я вже працював за саночника... Перед наступом Денікіна на Донбас покинув я роботу, подався за червоними. Та під Білгородом відстав і опинився серед безпритульних... Да-а! Ну, а що сталось з родиною,— про це вже після довідався... Мо-

лодші брати тієї ж таки зими, як зайняли денікінці Донбас — померли десь під залізничною станцією, а матір денікінці за більшовизм... закатували. От про сестру — так і не дізнався нічого. Про неї ніхто не знає, де ділася. Певно, й вона загинула... Ну, от... Значить у Білгороді довелось безпритульничати... Цілою ватагою ширяли ми, як галич, голодні, по місту, базару, станції, околицях... Гинули, калічились, скніли... Били нас, ганяли звідусіль, як бездомних собак... Кляли, лаяли... Яке це життя було!.. А коли знов червоні, гонячи білогвардійську контрреволюцію на південь, до моря, заняли Білгород, я пристав до червоних частин. Мені шістнадцятий рік ішов, і я почав бити білих...

Рудь усміхається. Але ця усмішка мабуть є притамування нервової розрядки.

Поїзд уже припиняється. Перед вікнами мелькають залізничні стрілки, купи шпал, пристанційні будівлі, поодинокі постаті, а потім і цілий гурт людей. І ми зупиняємось.

„Ново-Олексіївка“...

— Що, вийдемо на хвилину? — кажу я до Рудя.

— Ні... Я не йду...

І я виходжу один.

Однак на станції не стоїмо довго. За якусь хвилину знову мчимо далі на південь. За вікнами вагона перед нами розгортається картина Сіваша. Ліворуч тягнуться на схід аж до Генічеська уривчасті, але рівні й невисокі береги, а поруч, трохи збоку, в напрямі руху на південь іде піскова рівнина, за якою видно, скільки око схопить, синяву моря.

На рівнині, далеко висуваючись в море, я бачу загати, що деякі з них уже наповнені білою рідиною. Здогадуюсь, що це і є кримські соляні промисли. В цих загатах осідає сіль. У віддалі, на сухих місцях стоять і цілі скирти молодій солі.

Праворуч стелеться в прозорій імлі низина: озера, пісковий суходіл упереміж з солончаковою рослинністю, де-не-де бугри, вкриті чагарником...

— Отут ішли наші колони в наступ... — Рудь показує рукою в напрямку озер і чагарників на буграх... — Ворог захищався відчайдушно, обливав нас чавунним дощем, здригувалась земля, дзумкали над нами кулі, а ми йшли, йшли... Ніхто й ніщо не могли зупинити нашого сталевого потоку: ми, горді нашою честю вмерти за революцію, йшли все вперед і вперед... Рвали дріт, трошили перепони і йшли... Ми горді нестримним бажанням перемогти... Он там — Чонгари... Там багато ми потопили в озерах білих.

Рудь розповідає з захватом, збуджено. Його настрої, навіяний спогадами про бої, подолані труднощі, про перемоги, природно, передається й мені. Чонгарський півострів, по якому ми тепер уже прискорено мчимо, все вужчає й вужчає,

І ми перебігаємо від одного вікна до другого, хочемо бачити все — і ліворуч, і праворуч.

Рожеве сонце, посуваючись усе ближче й ближче до обр'ю, шле галасливому птаству, та, мабуть, разом з ним і нам, нашому поїздові, озерам, піскам та солончакам, свої передвечірні поцілунки. Воно тут над Сівашем, на схилі свого шляху до спочинку, таке надзвичайно червоне...

— А сонце, як кров... — говорить схвильовано Рудь. Очевидно, в нього така асоціація під враженням спогадів про сівашські бої. Я нічого не відповідаю, зачарований розкішними барвами передвечір'я Сівашської панорами. Тут все тепер таке величне — стильне й прекрасне...

За якийсь час ми вже проїжджаємо залізний чонгарський міст. Це найвужче місце півострова. Під мостом через канал — морська вода з'єднується з озерами. Природна фортеця. Тут ворог надіявся затримати розгін революції, та промахнувся...

— Зараз буде пам'ятник сівашцям...

Ми переходимо до лівого вікна. На піскуватому бугрі перед нами камінний барельєф: руський і татарин. Тиснуть один одному руки.

— Символ інтернаціональної єдності трудящих, що перемогли...

І ми стоїмо перед вікном довго, заглиблені в свої почуття великої пошани до тих, що, самовіддано обороняючи здобутки великого Жовтня, наклали тут головами, забезпечивши поколінням щастя їздити по своїй радянській землі.

А поїзд усе мчить і мчить...

Далі перед нами розгортаються багатющі кримські поля, — буйна паросль молодих хлібів, трав, баштанів, по балках — сади, городи, нові будівлі...

— Уявіть собі... — звертається якимось вже замріяно до мене Рудь. — Уявіть на мить, що тут тільки вісім років тому гриміли гармати, шаленіла смерть, плазувало божевілля. І ось тобі — яке життя буває! А що буде за двадцять, за тридцять років?.. Га?.. Країна чудес! Нас буде оспівувати весь світ. Ви уявіть собі барвистість великої перспективи, яка розкривається перед молодим поколінням нашої країни, формування нової, соціалістичної людини... Яка велич дерзання!.. Ось я беру за приклад себе. Мені двадцять чотири роки, через два роки кінчаю медичний інститут. Я — лікар. А в двадцятому році я ще тільки-тільки в перервах серед боїв вивчав чотири арифметичні дії... Правда, поранення моє — перед Чонгарами дістав я — трохи заважало мені вчитись... З рік пролікувався. Потім швидко пішов угору... Працював і вчився. Але це ж не тільки така моя вдача. Це шлях мільйонів. Таку вдачу мають мільйони нашої молоді — юнаків і юнок. Нас виховує комсомол. Нами керує могутня більшовицька партія. І ми перебудуємо світ...

Над Кримом швидко падає ніч. Не встигає ще сонце сховатися за якийсь зазубень скелі, як у лощині з гір уже крадеться тьмянний присмерк, тягне прохолодою, а за присмерком і ніч, повна пахошів полів, садів, городів, повна пестошів і пісень...

У вагоні сутеніє. Освітлення ще нема. Ми відходимо від вікна і вмошуємося на своїх місцях. Колеса тепер на стиках чомусь не ритмують — рух поїзда плавний і стихшений. Хтось у тому кінці вагона наспівує, і до нашого слуху долітають чотири часто повторювані слова: „Розлучили нас з тобою...“ Слова завмирають на високій ноті. Хто це співає, нам не видно, але здається, що співає юнак, — пристрасно, палко...

— Чуєте?

Рудь пересідає до мене. Хрускає пальцями. Потім трохи мовчить...

— Не знаю про його розлуку, — говорить він, — але своєї ніколи не забуду. Розумієте... трапилося це невдовзі після мого видужання від поранення. Працював уже в комсомолі, на шахті. Послала мене одного разу комсомольська організація на село допомогти організувати комсомольський осередок. Щось з місяць прожив я в селі, і закохався в одну дівчину. Та як закохався! Можете собі уявити... І ось одного дня одержую відклик. Я виїхав, умовившись з дівчиною, що й вона приїде на шахту до мене, будемо вкупі працювати і вчитись. Підготувавши для неї місце на шахті, пишу: „Приїжджай. З нетерпінням чекаю“. І що ж би ви думали! З'являється посильний з підшефного села і сповіщає: „Куркулі забили комсомолку Алю“...

Рудь замовкає. У вагоні все ще нема світла. Але я й так певен, що він шулить плечі, закладає руки в кишені піджака, дивиться спід лоба кудись у простір, і від цього в мене до болю стискується серце...

„Забили“...

— Ось і Джанкой, — каже вже заспокійливо Рудь, підводячись і пересідаючи на своє місце. — Вийти б, хіба, що купити на вечерю?

Дійсно, пізенько вже, і я не від того, щоб чого перекусити... Але мені не хочеться тепер виходити надвір. Я все ще під враженням оповідання Рудя. Я відповідаю:

— Не завадило б... Тільки ви ідіть самі, Аркадій Платонович, а я пригляну тут за речами.

— Добре...

Потім від Джанкоя до Севастополя ми вже їдемо мовчки кожний занурений у свої думки...

Я так захоплююсь нарисом, що не чую, як Зіні хтось із сусідів відчиняє парадні двері, не чую, як вона знімає в пе-

дній свій дощовик, ставить у куточку мокрий зонтик і потім ходить до мене в кімнату. Я тільки тоді відриваюсь від читання, коли несподівано на своєму обличчі відчуваю притиск чужих знайомих мені долонь...

Я підсуваю їй стільця. Дбайливо запрошую сидати.

Зіна бере з столу рукопис, заглиблюється в читання. А я оді тихенько переходжу навпроти і дивлюсь через стіл на її руки, помережані дрібними прожилками, на дороге мені обличчя в ледь помітним ластовинням, на це запашне рудувате волосся, дивлюсь на всю її струнку, затуляють в красиво зшите біле плаття фігуру, і моя фантазія вимальовує найчарівніший образ будьколи існуючої жінки. Мені здається, що в зовнішності Зіни — жодної зайвої лінії, жодної зайвої риси.

Зіна раптом відсовує зошит і замріяно зводить на мене очі. Що вона думає? Які почуття хвилюють її? А за вікном працює дощ, течуть по шибках кривулясті патьоки.

— Зіна...

— Я ось думаю, про що ти тут написав... Ах, як тяжко відчувати те минуле... Страждань скільки!.. Ми були безприступні... А мати... Адже я ледь-ледь пам'ятаю її. Як з туги випливає передо мною образ моєї страждальниці-матері...

Я кидуюсь до Зіни, обхоплюю її голову, ніжно-ніжно пририваю до грудей...

— Не треба... Зіна... рідна... хороша... моя...

Зіна схлипує... Але скоро заспокоюється. На її устах уже відсвічується ледь помітна посмішка, світлішають очі.

— Пробач... Хвилинний напад...

Потім ми сидимо з Зіною на канапі. Проти нас портрет Нати. Він висить там же на стіні, над моїм ліжком, як і раніше. В дубовій рамці. Зіна розповідає:

— ... Від матері залишилася дворічною дівчинкою. Родичів не було. Якось добра тьотя забрала мене до себе, а потім відвезла в Крим, до Ялти. Я не знаю, через що це вона зробила. Тільки пам'ятаю, одного ранку — тьоті вже не було на звичайному ліжкові в комірчині, де ми мешкали в Ялті, а опинилась на вулиці. Тоді ж саме врангелівців гнали з Криму. Гриміли гармати за горами. Скоро до Ялти прийшли червоні, і мене примістили до дитбудинку. Але поводження там, дітьми, в дитбудинку було погане, ми голодували, мерзали...

Я втекла звідти й потрапила за попихача до спекулянтки... Червоногвардійки... Ну, а далі ти знаєш... Домашня робітниця... Іншітарка... І... і...

— І ось — ти видатний науковий робітник. Розв'язуєш світові проблеми, — підказую я.

Зіна замовкає. Вона серйознішає. Щось обдумує.

— Ти знаєш, — показуючи потім головою на портрет Нати

над моїм ліжком, каже Зіна,—я так захоплена вчинком цю жінки. Да, да... Я глибоко поважаю її. Віддати справі ревлюції і любов, і життя—о, це великий героїзм...

Я не можу не зважати на настрій Зіни. Зручніше вмищуюся на канапі й чекаю...

— Я гадаю, ми сьогоднішній день мусимо використати в особисті справи...—Вона якось загадково скидає на мене очима й цим надто мене заінтригує.—Одну, власне, громадську процедуру треба виконати нам...

— Не розумію...

— Ох, ти...—Зіна б'є мене по руках рукописом. Сміється. Тут написано: „Розлучили нас з тобою...“

— А!.. Ні, нас не розлучать...—Я палко цілую, цілую Зіну. Через годину ми йдемо мокрими вулицями до ЗАГСу. Ми веселі. Ми сміємось. Навкруги нас теж все сміється й радіє. Сама природа ніби співає ярівних пісень. Навіть ці брудні ганчір'я—хмари на небі—соромляться тепер псувати наші настрій...

Хмари поволі зникають за обрієм.

Сонце ллє золоті потоки на вулиці міста.

XII

Заводський гудок цегельні, шумно ввірвавшись у кімнату, розбуджує нас. Я схоплююсь на ноги й відразу ж, за своєю звичкою, кидаюсь до вікна. Надворі тихо падають на землю пухнасті, ніби кимсь нарвані шматочки бавовни, сніжинки перші в цьому році. І дивно, вони настроюють мене на жартівливий лад.

Я піднесено гукаю:

— Ура-а! Зима!.. Надворі—зима!.. Зіночок мій! Яка краса!

Настрій мій передається й Зіні. Вона плеще в долоні, швидко зводиться на ноги, накидає на себе халат і тут же біля ліжка на розкішному килимі починає свою ранішню фізкультурну зарядку...

— О, це добре, що сніг...—каже вона.—Покатаємось у санях... Я так люблю... Ну, ставай же поряд... Раз, два, Раз, два...

А надворі більше й більше падає сніг. Біліють покрівлі будівель, широке подвір'я, одяг робітників, що штовхають коліс десь на високих колесах незграбний короб, навантажений дровами. Навіть суціль засніжується сіре галуззя бузкових кущів перед ганком головного корпусу. Зима, очевидно, починається справжня...

Ми з Зіною тільки вчора надвечір приїхали сюди на першій ферію до директора цегельного заводу на його кількарізний гостинне запрошення. Це наша, так би мовити, перша подорож з друзями подорож, і, звичайно, у нас нема певних планів. Од

и нас безперечно: нам треба добре відпочити. Особливо грібний відпочинок для Зіни після напруженої роботи над лабораторними дослідами...

— Ти як гадаєш? — попереджаючи мої думки, каже Зіна, сичивши фізкультурні вправи. — Включимось у громадську роботу?

— Обов'язково, — коротко відповідаю. — Раз, два ...

Потім одягаємось і виходимо надвір.

Цегельний завод, відбудований і реконструйований за ршту п'ятирічку, є найбільше промислове підприємство в ршньому районі. На ньому працює до тисячі робітників його цегла йде не тільки на потреби навколишніх колгоспів сіл, хуторів, машинотракторних станцій, але й до міста. І тільки той автошлях, яким віз нас від вокзалу на своїй легкої машині директор, здебільшого впоряджений цеглою з задку. Недарма з таким захопленням говорив директор, продаючи якийсь місток через яр або вибалок:

— Це все наше... Наша сила...

Справді, директорів є чим пишатися. Цегельня працює доводо, по-стахановськи, щомісяця перевиконує плани, а сам директор — здібний господарник і тямущий адміністратор, чия, як він каже, жодної науки ніде не проходив... Ми, замивані краєвидом, оксамитовою ковдрою темнозелених озимів, побудовами машинотракторних станцій, були вдячні директорів за його люб'язну балакучість. І тим більше вдячні, чия машина в його вправних руках мчала швидше птиці, чим рухом вперед розкривала перед нами обрії незабутніх картин... Ніби бачили ми фантастичний фільм. Це не ті картини — вісім років тому, коли вперше я їхав ліницею з Рудем цими ж степами. Тепер — не пізнати села! Обробут і впорядкованість! Вулиці, обсажені деревами, обсажені стрункими лініями полагоджених тинів з цегляними отуарами коло них. Нові дахи на будівлях: черепичні, зашпакелювані, тинкові, околотяні. На подвір'ях: гуси, кури, свині, телята, корови, вівці. По садках — дзвінкий галас щасливих дітей. Школа, лікарня, колбуди, радіощогли. Ближче до міста: тваринницькі стайні, силосні башти, комори, скирти, обсажені сомою. Все, все колгоспне... Так, культурно й красиво живе нове село!

Надворі нас зустрічає директор. Ще здаля він сміється, як цей сніг, що тепер так рясно сиплеться на землю, лопочучи і обличчя, і шию, і руки, — білють його зуби. В хуторній шапці з навушниками, у високих юхтових чоботях, в роткому дубленому ковшу наопаши, статурний, рухливий, красень — такий у цей ранок директор — колишній командир червоних партизанів...

— Рано, рано... З дороги не вадило б більше відпочити... — каже він.

Ми вітаємось. Просимо показати нам виробництво.

— О, ні, — спершу підкріпитись ... Моя стара на нас, певчекає ... — Це директор назива старою своєю дружину — таку статурну й красиву жінку, як і він сам, — і гостинно запрошує до своєї квартири.

Глафіра Іванівна дійсно давно вже чекає на нас, і як тільки ми переступаємо поріг, докоряє чоловікові:

— Бач, добрий який господар ... Гостей морить голодом. Хіба ж так можна, Андрюшо ...

— Що ти, моя люба, та ми ж тільки но зустрілись. заводі ще й не були. Йй - право ... Допоможіть, Борисе Михайловичу, виправдатись.

Він ніжно обіймає дружину за шию й пригортає її голою до своєї щоки. — Моя хороша ... Ну, ну, — вгощай ...

Я й Зіна потискуємо руки доброзичливій Глафірі Іванівні а потім, на запрошення господарів, сідаємо.

Гостинність директора і його дружини була така, яка могла бути тільки в людей чесних, відвертих, щирих. Впадала в їхня подружня лагідність, розуміння одним одного з півслова. Це створювало настрій добродушності, безпосередності, ключної прихильності, пошани ... Ми розмовляли на різні теми навіть інтимні, як давні знайомі, як близькі родичі ...

Квартира директора — з п'яти кімнат і кухні. Найбільша кімната та, де ми снідаємо. Друга — домашній кабінет Андрія Гнатовича. Там усі його партизанські трофеї: зброя, спорядження, різні пам'ятки. Сусідня кімната — бібліотека. Четверта — більярдна, і взагалі для розваг і спорту; тут стоїть і піаніно, на якому коли-не-коли Глафіра Іванівна грає пам'ять. А п'ята кімната — спальня. За добру роботу на заводі Андрій Гнатович нагороджений від уряду грамотою, а від заводу піаніно і бібліотекою.

У Андрія Гнатовича і Глафіри Іванівни — один син. Він вчиться у столиці в індустріальному інституті. Додому наїждується лише під час зимових та літніх перерв. Андрій Гнатович — завжди по горло зайнятий різними справами, а Глафіра Іванівна — домашнім господарством та громадською роботою.

Під кінець свідання Андрій Гнатович пригадує своє перебування в лікарні й шановного нашого Карла Карловича.

— А він, Карл Карлович, таки врятував мені життя. Бач, як я їм і п'ю ... Жодних неприємностей у шлунку. А то було. Та що казати! Тепер ось я — де про медицину, там і перший ініціатор ... Наприклад, Глафіра Іванівна влаштовує родильний притулок. Так я ... — він дивиться на дружину, очевидно жаючи викликати її потвердження. — Да, да, все зроблю ...

Але Глафіра Іванівна, ніби заперечуючи, хитає головою й припрошує нас ще їсти й пити.

— А що?.. Може, неправда? — стурбовано запитує директор. — Адже я наказав ...

— Наказу ще мало...

І Глафіра Іванівна розповідає, як іде справа з влаштуванням родильного притулку: з приміщенням неважно, та й відвідну роботу ще не пророблено серед жінок...

Тоді й ми втручаємося в розмову. Ми пропонуємо свої послуги: я — в якійсь масовій роботі, а Зіна — у влаштуванні родильного притулку.

— Що ж, з великим задоволенням приймаємо... — смачно смоктуючи кісточку відбивної, говорить директор. — А з того боку подаємо таку конкретну програму: відпочити одне — раз, познайомитися з нашим виробництвом — два, різні розваги там — три... А далі видно буде. Повезу вас до колосів... На полювання поїдемо. Ну, а тоді вже різні лекції, а ще щось... Робота знайдеться, аби бажання було...

— Це дійсно чудова програма... Але ми хотіли б відразу включитись у вашу громадську роботу... — Зіна скидає на мене очима. — Ось ми з Борисом Михайловичем уже радилися приводу цього...

— О, то будь ласка... Я ж — що? Тільки вдячні будемо. Звичайно, звичайно... Глафіра Іванівна, ось тобі й допомога до жіночій...

На це Глафіра Іванівна привітно всміхається, показуючи який же білий разок зубів, як і в Андрія Гнатовича.

— А я гадала, ти видав наказ та на тім і край... Ну, добре. Приймаю вашу допомогу, — вже звертаючись до Зіни, каже вона. — Ми влаштуємо родильну... Держись тепер, директоре, найкраще приміщення відвоюємо...

Після сніданку жінки йдуть до бібліотеки, а ми з директором, випивши ще по одній склянці „рислінгу“, виходимо надвір і простуємо через широке подвір'я до головного корпусу цегельні.

— Це добре, що відразу зима... — каже директор, широко ступаючи по снігу. — Для озимини краще й не треба... Посіяв я понад сотню га. Добра вийшла. Ведемо покищо підсобне господарство... Поставили справу добре. Проте, що це я хваюсь? Отже самі побачите...

Надворі — скрізь сліпуче блискотіння від снігу. Ріже очі. Але ми швидко при звичаємося до цього і вже йдемо, похвально зими.

— Да, зима, я вам скажу...

— Дружна... На врожай...

Потім ми заходимо в машинний відділ, і тут нас відразу приголомшує шум трансмісій, рух шківів, шипіння пари, гудіння вогню в топках... Щоб почути один одного, ми нахилюємось до самих ушей. Але я скоро впевняюсь, що це так тільки на мене з незвички впливає цей хаос звуків, бо ось же директор з машиністом, розмовляючи на віддалі, розуміються...

Після машинного відділу директор веде мене до цих печей, до замісного та формувального цехів, до сушилки. А потім ми заходимо до стилажей готової продукції, і решті — до контори. Все справляє велике враження. Я, тіло всівшись у конторі на стільці, зразу ж вихоплюю з кишень блокнот та олівець і починаю занотовувати... А директор жартує...

— Уже й роман мережите... Ну й народ з вас... А щоби мало бачили. От побуваєте на виробничій нараді, на зборі, почете людей — о!.. Тоді вже — да...

— Все, все мене цікавить тут, — відповідаю, не відричавшись від блокнота. — Навіть найменша дрібниця...

І я квапно-квапно пишу. Бо й справді, ніби проста речовина, а мені не траплялось бачити, як її роблять. А ось — всі процеси...

До директора починають з'являтися відвідувачі. Я вважав себе зайвим тут і прошуся дозволити піти поблукати десь заводській території.

— О, будь ласка... Чого ж! Можна. Ось вам про всякий випадок переписка... А о другій — на обід. Щоб без пізньої!..

Я виходжу з контори і йду через подвір'я в поле, у степ. Мені так хочеться побути на самоті, помріяти серед засвітих просторів, упорядкувати свої враження, зосередити їх і я без вагань іду, іду все далі й далі...

Снігопад уже спиняється. Поволі прояснюється. З бугорку куди я за кілька хвилин виходжу, мій зір ширяє по величезному виднокрузі. Цегельний завод — позаду, він увесь — як долоні, розлігся в центрі сполучень п'яти вибалків, що, рибігачись у різні боки, створюють величезну п'ятикутну зірочку. Через рідючу млу просвічується сонце, і від цього яскраві відтілюються ген-ген у далині по вибалках на фоні білої скатертини хутори, села.

Кілометрів за шість прямо на мене рухаються як маненькі чорні крапки...

— Що ж то?.. — впливає думка. І я довго напружую зір, намагаючись розпізнати крапки. Раптом вони міняють напрямок — звертають убік. Тоді я вже відразу пізнаю: полювання. Собаки гонять лиса, а за ними верхи на конях і люди... Ось собаки наближаються до лиса, от-от схоплять його, але враз над ними — кубло білої сніжної пилюги, і чорна крапка — лис — уже летить в інший бік. А потім знов за ним гонитва. Очевидно, лис вибивається з останніх сил і тепер хитрує, щоб врятуватися десь серед просторів від страшних собак. Та даремно. В степу — як на столі, і скрізь одна й та сама величезна білина...

Я зриваюся з місця, біжу до мисливців. Але мені не вистить. Все разом ніби провалюється кудись, і більше я в

бачу ні лиса, ні собак, ні людей верхи на конях,— мабуть, какають у вибалку. Тоді я стишуюсь і прямую до найближчого хутора - колгоспу.

У колгоспі натрапляю якраз на збори. Обговорюється пинія, кого посилати на районний зліт стахановців. Точаться мікі дискусії. Виявляється: в колгоспі майже всі стахановці. Колгосп став зразковим у районі, заможним. Кому ж випаде честь бути в рядах найкращих, хто поїде на районний зліт, можливо, й на обласний та всесоюзний?.. Висувають багато кандидатур...

Все це так захоплює мене, що я навіть забуваю про попередження директора не спізнюватись на обід. Я стямлююсь лише тоді, коли після голосування кандидатур керуючий зборями каже вже промову до щасливців. Тоді я помічаю, що надворі — верано, і прощаюся з колгоспниками.

До цегельного заводу я повертаюсь навпростець, вибалком. Оряд зі мною йде високий, худорлявий, у валянцях і в тапорові ж дубленому кожушку, як я бачив уранці на директорів, якийсь парубчак. Йому конче треба до контори, і він великою охотою проводить мене цим найкоротшим шляхом. Розмовляємо.

— Я знедалека... — пояснює парубчак. — З сусіднього колгоспу. Я і вся наша колгоспна молодь — вчимося. Хто в гуртках, хто на курсах. До весни готуємося. Звісно, тепер не те, що колись: треба багато знати в господарстві. Техніку... Колись було бешкетувала молодь на вулиці знічев'я. А от пішло це життя, колгоспівське,— ми й опановуємо культуру. Чинимо...

Парубчак уриває на цьому. Ми зупиняємось перед засніженим рівчаком. Зробивши розгін, він легко перестрибує на свій бік. Потім радить:

— І вам отак треба розігнатися, давайте сюди вашу руку...

Тоді я відходжу на кілька кроків назад, розгоняюсь і стрибаю. Парубчак спритно підхоплює мене. Далі знову йдемо продовжуємо розмову — і про колгоспи, і про молодь, і про книгу та книжки...

На квартирі директора чекають мене вже понад дві години. Як тільки переступаю поріг, Зіна, схвильована, трохи зблідла, видається назустріч.

— Що з тобою? Борисе!.. Я так турбуюсь... Де був?

— Пробач... Усе гаразд. Зараз розповім.

— Ай-ай... — докірливо хитає головою директор. — Ну, тепер штраф... Штраф! Мусите ось зараз випити горілки, бо, мабуть, всім замерзли...

— О, ні, ні... — затуляючи собою мене, рішуче протестує Зіна. — Хай мие руки та сідає до столу — тоді...

— Перед вами, Зіно Платонівно, скоряюсь...

І директор ставить графін і чарку знов на стіл і проводить

мене до вмивальника. На ходу я розповідаю про бачення лювання.

— А я саме й хотів запропонувати вам на нічну засідку. Страшенно багато зайців. Ну, та вже хай до вихідної. А сьогодні запрошую на виробничу нараду. Є звістка, кредити дозволили на черепицю...

Увечері ми всі—я, Зіна, директор, Глафіра Іванівна—виробничій нараді. Це—в клубі. Багато народу. Залите електрикою. Урочистість. Зіна вперше на таких велелюдних робітничих зборах. Вона в піднесенні, захоплена. Помічаю, вона покvapно щось занотує до свого зошиту, але я втручаюсь у її справи. Я прислухаюсь до робітниці на трибуні, що так енергійно розмакує руками...

— Розпочати коли роботу?.. Я так гадаю, що коли справжні стахановці, то черепицю мусимо дати вже на чатку літа. Годі там—те та се... До діла відразу... А коби не подобається—на всі чотири вітри... Гальмувати справу дозволимо... Будемо бити, бити...

І робітниця на трибуні погрозово свариться. кудись у вітря серед зали. Я не стримуюсь. До болю в долоні плескаю. Схоплююсь на ноги. Тоді зводиться і вся зала, і шпалери в вікнах дрижать від бурхливих оплесків... А робітниця як непомітно, скромно зникає з трибуни...

Зіна смикає мене за полу піджака й тихо докоряє:

— Що наробив... Засоромив жінку...

— Нічого, нічого... Молодця...

Зала затихає.

Потім ще довго точаться міркування, як найдоцільніше користати дозволені кредити. Але враження, справлене на виступом робітниці-стахановки в червоній хустці, до кінця залишається неперевершеним. І ухвалює нарада постанову вироблення черепиці почати з першого липня.

Пізно вночі ми з Зіною повертаємось до своєї кімнати. У нас бадьорий і радісний настрій. Люди, яких щойно бачили, чули промови їхні, наснажили нас новою силою, влили в нас нову енергію, посилили певність у собі, в своїх здібностях, в своєму призначенні. Скинувши верхній одяг, деякий час ходимо по кімнаті, а потім сідаємо до столу і починаємо зводити підсумки своїх вражень за пережитий день. А надворі вихорить уже степова хуртовина, шарпає віконні рами, злісно завиває в димарі. Тільки нас це зараз не обходить. Нам тепло, гостинно, приємно в кімнаті. Ми знаємо, що в нашій країні—щасливий народ, а в нас обох—любов, обов'язки, відповідальність, шана, широчезні перспективи, і ми поринаємо з головою в свої інтереси...

Дні подружнього життя летять, летять...

Здається, не так давно ми сиділи отут, за цим столом, Зіна мрійливо говорила, дивлячись на портрет Нати, що висів над моїм ліжком: „Беру приклад з цієї жінки“... Це було в листопаді минулого року. Тоді йшов дощ, а ми збились до парашутної вишки, та пішли до ЗАГСу... І от скоро весна!

Надворі щораз кращають дні. Зранку ще іноді сипле снігом, бере памороззю, але з опівдня продирається крізь сірі хмарини грайливе сонце, і вже капають з карнизів, ринв, балконів кришталеві сльози. Зимі надходить край! Дзюрчать по асфальтових вулицях струмочки, піняться. Галаслива дівчорозсудка свої кораблики. Вороги заглядають в старі гнізда, покинуті зимою бурю, кружляють над набряклими деревами, наповнюючи прозоре повітря безугавним—га-а, га-а!.. А вечорами, коли спочине сонце, на призахідному небі все окрасіш відзначається широкою мітлою світло зодіака й мерехтить красуня Венера... Це ознака незабарної весни!

Ми з Зіною багато працюємо. Взагалі після повернення з подорожі на периферію до директора цегельного заводу у нас ніби подвоїлась енергія. Зіна працює дуже інтенсивно над своїми науковими дослідженнями в інституті, не кидаючи до того ж і асистентування при Карлі Карловичу, а я сиджу цілими днями над своїм романом.

У вільні години ми завжди нерозлучні. Ходимо до музеїв, до театру. Займаємося лижним спортом, катаємось на коньках, багато читаємо.

Кожної шестиденки, як і раніш, ми буваємо на парашутній вишці, і там Зіна удосконалюється в стрибанні з парашутом. За останній час вона багато встигла. Вона тепер не лише без хвилювання стрибає з парашутної вишки, навіть кілька разів літала на аероплані,—знайомилася з місцем майбутнього свого приземлення...

Зараз ще рано. Ще тільки без чверті шість. Але я вже не сплю: я сиджу за своїм письмовим столом і працюю. А Зіна відпочиває: сьогодні перший її парашутний стрибок з аероплана.

О десятій годині ми на аеродромі. Перше, що впадає нам в очі на цьому величезному чотирикутному, рівному, як діл, полі,—це стрункий аероплан. Як гігантська птиця, що, розплавшись, от-от має пурхнути в голубе повітря, стоїть він наготові.

Біля аероплана клопочеться в льотному одязі пілот. Трохи вбік—група льотчиків. Очевидно, у них точаться жваві розмови,—вони жестикулюють. Побачивши нас, дехто кидається теж до аероплана, а два підходять до мене і Зіни,

здоровкаються. Ми знаємо їх... Це інструктори Зіни. Од з них має летіти з Зіною.

— Хороша погода, льотна,— кажуть вони, і їхні мужні, обвітрені обличчя ясніють привітною посмішкою. — Вам щастить Зіно Платонівно.

— Я дуже рада,— відповідає Зіна. У неї зосереджений, тробзбентежений вираз очей і якась напружена блідість на обличчя. Я почуваю, що Зіна зараз викликає в собі надмірну силу волі.— Ще — довго?..

Вона прикладає руку до лоба й спід руки вдвляється в просторінь, ніби відшукуючи там чогось, щоб зігнати і збентеженість очей, і цю блідість свого обличчя.

Їй відповідає інструктор:

— Аероплан чекає вас... Все в порядку... Прошу одяг парашут...

І тоді ми в супроводі інструктора йдемо до станції аеродрому. Там Зіна переодягається в льотний одяг. Потім вдягає на себе парашут.

В цьому одязі з парашутом за плечима Зіна дуже сходається на марсіанина, якого я в дитинстві не раз бачив на картинці фантастичного роману, щиро вірячи, що такі люди дійсно є...

Інструктор, ще раз перевіривши знання Зіни в поводженні з парашутом, нагадує, що пора летіти. Тоді ми всі повертаємось до аероплана.

Зіна вже жартує:

— Ну, тепер я людина повітря...

Я стискую їй руку, і в останню хвилину кажу бадьоро ласкаве, лагідне:

— Їй-право, чудова погода... Тобі щастить...

— Ти так думаєш?..

Пілот влізає в кабину і подає наказ:

— В машину...

— Є в машину,— відповідає інструктор і рукою запрошує Зіну:— Прошу, заходьте.— Він теж залазить у кабину, а за ним з моєю допомогою, і Зіна...

Тепер я бачу тільки Зінину голову в шоломі. Її обличчя суворе й напружене. Таким я звик його бачити за її лабораторними дослідями. Вона не дивиться на мене...

„Що вона думає?“ Це питання свердлить тепер мене і на мрію хвилює. Я швидко відбігаю від аероплана, але зовсім помічаю, як аероплан здригається, ворухиться, зрушує з місця. Лише тоді стямлююся, коли гул пропелера бентежить мене з якоїсь відстані, а гігантська птиця з розставленими крилами вже відривається від землі й плавно йде все вище й вище. І знов на якусь мить я гублю сприймання зовнішніх вражень. Не пам'ятаю себе: ніби підо мною все провалюється кудись. Але я ту ж мить до болю прикушую губи і з почуттям го...

сті стежу за аеропланом, який, віддаляючись, набирає все вищої висоти...

Потім він повільно робить коло, пролітає над аеродромом, облітає корпусом на сонці і знов віддаляється... „Що це? Невже? Невже вона?..“ І в мене від цієї недокінченої, але такої зрозумілої думки сильно калатає серце. Я хочу, щоб вона стрибнула. Тепер будьщо, за всяку ціну, стрибок мусить відбутися. Бо це є справа честі Зіни. „Ні, вона не може відірватись від стрибка... Адже вона не боягуз“...

І знов аероплан наближається до аеродрому. Я весь там, угорі, коло Зіни. Прошу її, вмоляю, голублю... „Зіно, адже це не страшно. Ти пройшла добру школу. Все передбачено. Моя рука певно тримає кільце. Ти можеш... Ну, ну!“ О, мить! Де? Де та темна точка, що мусить відірватись від аероплана? Я так чекаю!.. Аероплан уже ніби зупиняється. Це тільки одна-дві секунди—і він уже ривком кидається вперед... „Невже? Невже здійснилось? Так! Темна, багата точка! Але чого в моїх очах жовті кола? Чого раптом мересихає в горлі і я не можу поворухнути язиком? Чого чути мого голосу? О, вічність! Коли? Коли цьому край?..“ Вінацячка виривається з грудей нестримна радість. Ніби поруч стоїть якийсь велетень, дихає на повні легені, і від його мені полегшення. Тепер я бачу, як там угорі, вискакуючи шовком, поволі спускається на землю купол парашута, а під ним на мотуззях—маленька, мов іграшка, людина. Від цієї великої радості я нестямно кричу:

— Парашут!.. Розкрився!.. Розкрився!..

Так, це Зіна... Моя рідна, мое щастя, мое життя—Зіна... Я кидаюся до того місця, куди спускається ця комбінація: людина і геніальний витвір людського розуму—блискучий купол парашута.

А за якусь хвилину я палко пригортаю до грудей мою герціню-дружину, першу жінку-лікаря, що так майстерно спускалась на землю з високої блакиті, цілую щасливу й світлолину Зіну.

Зіну поздоровляють льотчики. Потім, коли ми наближаємось до станції на аеродромі, з натовпу виходить Карл Карлович з букетом свіжих квітів, і в нього на грудях пламеніє вишкова нагорода від уряду—орден Трудового Червоного прапора...

— Від щирого нашого серця... всього колективу інституту медичного товариства... Дозвольте тут поздоровити першого героїчного медика... Це мрія багатьох медичних робітників...

Карл Карлович урочистий. Видається дуже молодим. Квітне. Блискуче сяє щастям і радістю. Він наближається до Зіни і дає їй широко руки:

— Хай живе наш прекрасний товариш!.. Хороше! Ах, як хороше!..

Карла Карловича змінє Аркадій Платонович, а потім вють Зіну друзі й знайомі.

З аеродрому ми всі — Карл Карлович, Аркадій Платонович, представники різних науково-медичних організацій, Зіна і Ідемо до будинку лікаря, де медична громадськість з настрібком Зіни та нагороди Карла Карловича орденом влаштує урочистий мітинг. І ось, сидючи тепер поруч Зіни за столом у президії, я думаю: „Що ще може в житті людини бути щим за вшанування її суспільством? Це така нагорода, що завжди лишає почуття гордості, ще більше запалює люд до нових, небачених геройських вчинків на користь цього суспільства“... І глибока схвильованість проймає мене. А звирує оплесками на честь Зіни і Карла Карловича. Лунають захоплені вигуки...

Але мої думки на цьому перериваються. Голова президента подає мені записку. Розгортаю: яка приємність!.. Андрій Гнатович тут...

Я довго шукаю очима по залі директора цегельного заводу з периферії. Нарешті, наші очі зустрічаються: Андрій Гнатович киває мені головою, а поруч нього — усміхнена Глафіра Іванівна. Тоді я про них кажу Зіні, і Зіна радо їх вітатиме рукою...

Після привітань та слів винуватців свято урочистий мітинг триває недовго, всі розходяться по залах, до упоряджених столів.

Через кілька хвилин ми — я і Зіна — зустрічаємося з директором і Глафірою Іванівною. Вони поздоровляють нас. А за столом Андрій Гнатович розповідає:

— Прочитав у газетах... Про Карла Карловича... І я кажу Глафірі Іванівні: поїдемо. Він мені життя врятував. А пер уряд нагородив його за великі послуги трудящим. Громадськість з свого боку теж вшановує його. Так і я мушу свій голос приєднати. Приїхали. А тут ще такий випадок: Зіна Платонівна стрибнула з аероплана. Подвійне свято радистів...

І вони поздоровляють Зіну з її першим стрибком. Поздоровляють і мене.

І не соромно признатись, що ці ознаки пошани — солодкі приємні нам. Ще ніколи ми з Зіною не були в такому стані, як зараз, серед оцих хороших людей. Це ще міцніше з'єднує нас з суспільством...

Свято в будинку лікаря проходить радісно, весело. увечері розходимося по домівках. На небі відсвічує, як і вночі, зірка, зодіак і яскраво мерехтить на призахідді красуня Венера.

Весна підступає...

Зіна виїхала на нараду хірургів, а я, перед тим здавши роман до видавництва, залишаюся чекати відповіді. Та вже каюся, що не поїхав з нею. Адже Зіна має бути матір'ю.

Хвилює і доля роману. Мені здається, що я чогось не зробив, чогось не сказав у своєму романі. Ніби образи не гідні, примітивні, не відображають дійсності, ніби я не зміг освітлити ідею твору так яскраво, художньо, щоб вона дійшла до читача, стала його власною ідеєю.

Це перший мій великий художній твір, на який я витратив вісім років упертої праці, багато недоспаних ночей, вносив у творчих муках стільки невідступних думок. Цей роман мусить визначити моє місце в літературі. Зіна — вже видатний майстер. Вона вийшла на широкий шлях своєї творчості. Вона має успіхи, досягнення. А я?.. Я мушу наздогнати її.

... Ми сиділи з Зіною на канапі в моїй робочій кімнаті. Грав на окарині свої музичні імпровізації. Схвильована музика, забарвлена ліричним настроєм, захоплювала її. Потім ми перейшли на інтимну подружню розмову. Зіна розповідала про свої переживання під час першого парашутного стрибка вертоплана. Була, як і завжди, відверта й щира зі мною. Вона соромилась казати, що їй тоді було дуже страшно...

Зіна була стомлена після своїх лабораторних робіт. На її обличчі відбивалась незвичайна блідість. Проте в іскристих очах було стільки збуджуючого натхнення й певності! Під промінням цих очей в мене зростала творча напруга, я відчував себе могутнім, як ніколи. І в ці хвилини зненацька Зіна відкинула, а потім так ніжно-ніжно проговорила: „Борисе... любий... Я — мати“... Чи міг же я пам'ятати себе від радощів? Відчув велику гордість батька, гордість чоловіка, гордість вченого, що в усвідомленні своєї сили рушить гори, висушує океани, трощить ліси... Так, я був гордий з того, про що казала Зіна, бо я давно бажав дитини, і я ще хотів, щоб моєї дитини виріс найкращий герой моєї соціалістичної України.

А чи ж я не мав права на це? Чи ж не всезахоплююча це праця всіх батьків нашої країни — хотіти такої дитини?! Батьки — та хіба ж тільки бажати! — прагнути, щоб твоя дитина була найкращим героєм країни вільного, найщасливішого в світі народу, — о, це таке бажання й таке прагнення, що перед ним замовкають усякі інші почуття!.. Я цього бажав, до цього прагнув, і так безмежно був вдячний Зіні за найцінніше, що вона могла подарувати мені за недовге наше подружнє життя...

Тепер, без Зіни, пізнього вечора, я сиджу в міському парку, думаю про неї, про дитину, про сонячну нашу країну, про людей-героїв.

Денний шум міста поступово притихає, щоб за годину дві знов знятись багатогранним водограєм. Рідшають на вилицях пішоходи і автомашини. Яскравіш виблискують зорі. Тягне прохолодою. Десь у темряві неба виразніш чується і реклик гусей...

Раптом поруч мене сідає Куртамет. Впізнавши один одного дружно тиснемо руки й починаємо розмовляти.

Куртамет розповідає, як він часто виходить сюди в парк погуляти. Він любить весняні ночі, бо вони нагадують йому Крим, ваблять пахощами молодого листа на деревах і випрів землі. І в ці ночі гостріш відчувається йому прожити молодість, роки палкого кохання в обіймах стрункої коли Фатьми, що в неї очі були — як жар у ковальському горі, а брови — ніби найкращий художник провів пензлем.

Про Фатьму — свою дружину — Куртамет розповідає пристрасно, палко, хоча вона давно покоїться під сірою брилою десь серед гірських пасм за Ялтою.

— Я любив її як день, як сонце... О, це була велика любов — вища за Ай-Петрі й глибша за Чорне море... — Куртамет крутить головою, притискує руки до грудей. Мені видко його обличчя, але я певний, що воно в нього тепер дуже засмучене. — Одружились ми з Фатьмою, коли нам було тільки по вісімнадцять років. Палко покохали один одного. Та не доводилось нам часто бувати вкупі. Я пас чужі отари заходив надовго в гори, а вона, моя молода Фатьма, залишалась дома й мусила працювати на багатіїв — мірз та беків, бо в нас нічого свого не було. Ми прижили двох дітей — дочку й сина. Які раді були! Не відчували наших злиднів, бідності. Ми мріяли тільки про щастя дітей і працювали з Фатьмою, не покладаючи рук. Заробляли копійки і мріяли про дібати власну садибу, щоб у наших дітей був свій шматочок виноградника. Тільки не вийшло так. Не змогли ми заробити на садибу. Нам не вистачало навіть на те, щоб хоч провувати дітей і себе та вдягтись: ми всі завжди голодували. А зимою — ще й мерзли від холоду, бо в нас не вистачало грошей на паливо... Так і росли наші діти — худі, чорні від землі. А ми, виснажуючись, все працювали: я — коло чужих отар, а Фатьма на ситих мірз та беків. Потім підійшла революція... Але не встигли ми розквитатися з своїми віковими гнобителями — мірзами та беками. Напосіли на Крим білі бандити: спершу Денікін, потім Врангель... Тяжко було біднякам... А як уже хоробре Червоне військо прогнало білогорів з Криму — почалось нове життя. Ми, бідняки, поділили отари й виноградники мірз та беків. Тільки б жити! Та мерли від тифу діти — нестійкі були, а за ними й дружина.

Куртамет замовкає. Він сумний. Зіщулюється. Таким я звик бачити його. Там, на роботі в лабораторії інституту коло своєї „худоби“, він завжди веселий і турботливий. І

ни — герой. А тут... Я співчуваю йому, не поглиблюю цього смутку своїм запитанням про минуле, про родину, намагаюсь відтягти від цих думок. Кажу:

— А ваша „експериментальна худоба“ мабуть вибрикує тепер — весною? Здається, нове поповнення придбали?..

Та Куртамет, очевидно, не почув моїх слів, бо щось відповів би мені. Він взагалі дуже любить довірений його піклуванню „матеріал“, як колись любив отари овець, баранів, кіз, — хоча це все було й не його, — а потім полюбив санаторних корів, про яких висловлювався — „наші“. Він просто любив живих тварин, як кожна добра, сердечна людина, і про них розповідав завжди з великою охотою. А тепер він не гадає про тварин. Тепер, провівши мовчазно рукою по стрижених вусах, говорить знов про Крим:

— Тягне... Не хотів би, а от тягне... Зріс там... Поховав рідних... А працювати я буду і в Криму. В медичному інституті, у Сімферополі. Люблю я возитися з тваринами. Ніколи не кину їх. Три роки вчився на курсах, п'ять років працюю... А тепер — во-о! І це завдяки Зіні Платонівні... От! А ви, Борисе Михайловичу, щасливий... Зіна Платонівна — хороша дружина...

Над нашими головами низько пролітають качки — свистять крила в повітрі. Куртамет жвавішає. Скидає шапку, задирає голову в п'тьму, підводить догори праву руку і в цій позі довго вслухається в свист польоту, що вже тоне десь у далині. Зосереджено мовчить.

— Що? Дичина вабить?.. З рідних країв...

Куртамет квапно повертається до мене всім корпусом. Мірять очима.

— З рідних країв... Ото сказали!.. А хіба ви не знаєте, що для нас у нашому Союзі — скрізь рідний край?.. Мені й тут дуже добре... Та не про це я вам... Там в горах за глибою лежить Фатьма, і вона ніколи не встане... І діти там... А тепер мені пише знайома з Криму — вдова: „Приїжджай“... В колгоспі. Під самим Сімферополем тютюнова плантація... Так може я ще й одружусь... — І він раптом зводиться, нахилює на голову шапку, прощається зі мною. — Піду... Бувайте...

Я мовчки стіскую простягнену руку Куртамета і потім довго дивлюся вслід, як він, міцний і впевнений, перехилившись з ноги на ногу, ніби десь у горах обходячи отару овець чини череду корів, прямує до виходу з парку, і я думаю про його слова, — що вони дійсно правдиві: в нашій країні, ущертій північній сонця й квітів, люди не можуть старіти, — все квітне й молодіє...

Згодом я вже переносую спогадами до Карла Карловича. Взагалі це ім'я не випадає з моєї пам'яті, бо в образі Карла Карловича я виношую все те, що є найкращого, найціннішого в радянських спеціалістах. Оця щирість Карла Карло-

веча, любов до своїх обов'язків, готовість у всяку хвилину віддати себе всього в боротьбі за життя людини,— так захолює мене... От він останнім часом з головою пірнув у кінчну практику — хірургічні операції. Творить дивовижне! Стійого хірургічного ножа криві встають ходячими, хворі шлунки, на кишечники, на нирки — молодіють. Навіть зовсім „безнадійні“ видужують після його операції. Недавно я застрів кооператора, що колись був зі мною в лікарні, а потім поїхав лікуватись на Кавказ, на води. Він розповів, що змушений був, кінець-кінцем, лягати під хірургічний ніж Карла Карловича. І тільки Карл Карлович урятував його життя. І вчора в газеті було велике повідомлення про блискучу операцію Карла Карловича. Якийсь робітник поранив себе гострим прутом у груди,— прут зачепив серце. Робітник помирав. Неприємного привезли до лікарні. І тут Карл Карлович, зробивши переливання крові, ризикнув оперувати серце. Тепер робітник уже може ходити по палаті. Це викликало велике захоплення і вдячність робітників того заводу, де працював хворий. Звістка про таку чудову операцію перекинулася на інші заводи, і Карл Карлович одержує тепер багато радісних привітань...

„Дійсно, заслужив Карл Карлович оту високу нагороду від уряду,— орден Трудового Червоного прапора — вплив згадка в моїй пам'яті.— Ми всі, його друзі й знайомі, так щиро раді з цієї відзнаки й пошани... А тепер він там, серед видатних учених, на нараді хірургів, і напевно допомагає Зіні,— адже ті її досліди й наукові відкриття, про які вона доповість на нараді, проведені з його допомогою...“

Та в цей час десь з боку залізниці раптом ударяє в тишене повітря пронизливий гудок паровоза. Я схоплююся. В мої очі впадає циферблат круглого годинника серед парної стовпі. „П'ять хвилин на другу“...

Поволі піднімаю комір мого „демісезону“. Рушаю з місця. Іду до виходу з парку, куди пішов перед цим і Куртамет.

Тепер не чути вже свисту й перегуку перелітних птахів. На вулиці багато двірників. В білих спецовках, формених картузах, метуть, минають, вибирають сміття з вуличних урн. І я, цілком заспокоєний, починаю насвистувати мотузкою якогось маршу.

Дома я дістаю з шафи окарину, сідаю з ногами на колінах — як подобається сидіти тут Зіні, і намагаюся знову викликати в своїй уяві ті хвилини, коли я, почувши вголос її ім'я — „Борисе... Любий... Я — мати...“ — так палко, з великою вдячністю і пошаною пригорнув її до себе. Починаю грампровізації...

... А зранку наступного дня я вже з новим творчим ентузіазмом працюю до самого вечора над другим романом. Ув

... одержую від Зіни коротеньку телеграму: „Маю великий успіх. Завтра виїжджаю. Зустрічай...“ Схоплю телефонну трубку й дзвоню, дзвоню до магазину квітів...

— Ах, як хороше на світі жити!..

Вся кімната сповнена радощів і щастя...

Співаю...

XV

Літо ...

Воно пропливає в розквіті стахановського руху, в піснях сотисотенниць, у сяйві великих досягнень! Плідне!..

Скільки приємних хвилин пережили ми з Зіною за ці знаменні літні дні! Були в екскурсії на Кавказі, відвідали Дніпро-дес, бачили, як працюють степові кораблі — комбайни — на усьому морі розкішних врожаїв. Тричі за літо виїздили з нашого підшефного цегельного заводу: з нагоди обговорення декрету про заборону абортів, обговорення Конституції, на свято пуску ставів для вироблення черепиці... І яке мовильне задоволення від усього цього! Щоразу ми поверталися додому з поїздок окрилені, наснажені волею до нових, щоденних своїх робіт — наукового дослідника-експериментатора художника слова.

Ми жили найзмістовнішим життям!

... Зіна має відпустку по вагітності. Але вона багато працює дома. І зараз вона сидить за своїм товстим зошитом — пише про досліди по прискоренню процесу відмирання апендикусу. Вона на балконі. Там під полотняним наметом — проходить одно. А я в кімнаті. Пораюся біля стола — готую свіданок. Готую на чотиригох, бо через годину мають прийти до нас Аркадій Платонович і Карл Карлович, — так домовилися з ними телефоном.

Ми з Зіною час-від-часу обмінюємось думками.

— Мені жалкувато розставатися з Аркадієм... Зріднився... Робітник він... Це для інституту відчутна втрата...

— Воно так. Алеж, власне, я — рада... Москва! Та хіба ж може що зрівнятися з цим серцем соціалізму!.. Москва!.. Одне слово, а скільки змісту, енергії, надій... Ні, Аркадій правильно обить, що не відмовляється від запрошення. Більше, він виступить їхати... Його талант потребує світових масштабів, величезних обріїв. У Аркадія — блискучі знання, здібності, любов до роботи... Я рада за Аркадія...

— Кого ж на його місце?..

— Це інша справа. Знайдуться нові здатні працівники. Аркадій підготував добру зміну. У нього є талановиті помічники...

А коли годинник вибиває десяту, Зіна згортає роботу й заходить до мене в кімнату. На Зіні сьогодні просторий домашній капот. Він так личить їй. Алежу у неї трохи бліду-

ватий вигляд і повільні, обережні рухи. Я знаю, від чого це і намагаюсь бути якнайважливішим. Посміхаючись, кажу:

— Ану, іди, іди, погосподарюй...

— Та бачу ж...— І вона, жартома скубнувши мене за розпатлану шевелюру, починає радити, як упорядити на столі. Паштет сюди, а сардини—на тарілочки... Вино постав посередині... І швидше хліба нарізай... Хазяйка з тебе...

Потім Зіна сідає.

— От вранці лаборанти дзвонили,— каже вона.— Куртамет листа надіслав. Пише: „А я і тут добре влаштувався. Біля матеріалу працюю — крис, мишей, кролів; бо люблю цю худобу. Ну, а Крим наш закінчує молотьбу. На фрукти добрий врожай. Табак в'ялиться...“ Тільки знаєш, як він усіх здивував в інституті та разом і мене? Одружився! Так і додає наприкінці листа: „Я одружився. Передайте Борису Михайловичу моє привітання... А дружині моїй, Зарі, уже п'ятдесят другий. Тільки, вибачте, вона ще бадьора жінщина“... Ну, що ти на це скажеш?..

— Що я скажу? Я це знав... Куртамет добре зробив. А про одруження він мені якось казав, ще будучи в вашому інституті на роботі.

І я докладно розповідаю Зіні про весняну зустріч з Куртаметом у міському парку. Розповідаю про свої сумніви, тривогу з приводу роману, що здав тоді його до видавництва і чекав на відповідь. Але я не згадую, що тієї ночі я до світанку не спав — і думав тільки про неї, Зіну, про її успіх на хірургічній нараді, про нашу дитину, якої ми чекаємо. Я захоплююсь своїм оповіданням. Навіть забуваю про стіл, сідаю поруч і розповідаю про все, про все...

— Ах ти ж, мрійник мій! Бач який!..

І Зіна ніжно, любовно гладить мене по голові, по мої розпатланій шевелюрі, як колись гладила мене, маленького найжаченого, мати.

Я замовкаю. Це вже в мене з природи. І ми сидимо мовчки.

Першою стямлюється Зіна.

— Що це ми? Господарі ще! Гості ось-ось прийдуть, а ми мріємо... Мабуть, чекаємо, щоб хтось інший поробив за нас... Ану, до роботи!..

І вона має рацію. У нас, справді, нема домробітниці. Адж нашу мінімальну роботу по господарству ми можемо, безмовно, виконувати й самі. Ми обідаємо в їдальні, снідаємо в буфеті. Тільки на вечерю щось купуємо додому. Це ж не клопітна робота — прибрати після себе раз на добу. А якщо інколи й трапляється поратися біля столу, як оце зараз, то це ж дурниці. Отже ми починаємо порядкувати на столі.

А через кілька хвилин приходить Аркадій Платонович і Карл Карлович, і ми всі розміщуємося навколо столу.

Сонце виходить ізза рогу сусіднього будинку і в кімнаті

через наші вікна струмлять снопи його гарячих ще пасм. Стає в кімнаті парко. Тоді за порадою Карла Карловича переносимо стіл на балкон під полотняний намет і там уже докінчуємо сніданок, розмовляючи. Під кінець виникає палка суперечка. Аркадій Платонович підвищує голос. Проте скоро замовкає, очевидно, пригадавши, що він зараз на прощальному сніданку. А я скеровую розмову в інший бік, бо мене турбує думка: „Ну, як же воно, справді? У нас от народиться дитина. Її вже люблю — цю дитину, болю за неї. Але вона приречена матір'ю стати об'єктом, першою живою людиною, над якою будуть робити наукові досліди... То як же це?“... Я ставлю питання:

— Весняна хірургічна нарада, здається, розглянула низку важливих питань з загальної проблеми боротьби за життя... Ну, між іншим, от і з приводу прискорення процесу відмирання апендикса, над чим працює Зіна... Так от я цікавлюсь... тобто, вірніше сказати, — хочеться почути ваші думки...

Я запинаюсь. Розумію, що не те кажу. Власне, мене цікавить одне: чи не шкідливі будуть для організму малої істоти оті Зініні експерименти? Та я не можу цього виразно сказати, бо поважаю Зіну, вірю в її наукові здібності, і мої якісь сумніви були б великою образою для неї. „Як? Не довіряти?..“ Та що ж робити?.. Правда, я міг би себе пересилити. Але хіба в цьому річ? Мені потрібні переконання. Отже мене хвилює невідоме. Я турбуюсь за життя рідної дитини — гордість, надію, майбутню славу, радянського героя...

У Рудя, Аркадія Платоновича, насуплені брови, і він заглиблений у свої думки. Все ще мовчить. Очевидно, не чує мене. Але Карл Карлович досить уважний, і, здається, відчуває мою тривогу, тривогу батька. Він охоче відповідає:

— Те, про що ви запитуете, цілком безпечна річ. Це не лише теоретично, а й експериментально доведено. — Голос у Карла Карловича знижується до шепоту. — Зіна Платонівна на вірному шляху. Її методи — обгрунтовані. Факти перевірені на багатьох об'єктах. Вся суть у тому, що припиняється механічний ріст живої клітини. — Карл Карлович далі говорить уже в звичному своєму тоні. — А це в даному разі, на першій стадії наших науково-дослідчих шукань, і є те, що нам потрібне в розв'язанні цієї проблеми. Ми локалізуємо явище на певній зоні, не спричинюючи якихось пошкоджень іншим частинам організму. Так же, Зіно Платонівно?

Карл Карлович, випрямившись, киває головою до Зіни і, наливши собі вина, випиває за молоді блискучі таланти. Тоді стріпнує головою й Аркадій Платонович. Наливши й собі склянку вина, підходить до Зіни, поздоровляє її з успіхом...

— Ми народилися з тобою, сестро, — каже він, — у великих злиднях. Життя наших батьків було неймовірно тяжке. Проте ми вийшли на широкий шлях і сходимо тепер на не-

знані ще верховини людського щастя... Гостріше ж і сміліше
лезо пінцетів у таємниці природи!..

На цьому власне й припиняється моє сьогоднішнє заціка-
лення медициною. Далі Карл Карлович з своїм гумором ро-
повідає багато цікавих випадків із свого особистого життя,
це захоплює всю нашу увагу. Та ось знадвору чути сирену

— Машина!..

І ми схоплюємось на ноги.

Аркадій Платонович хвилюється, щось хоче говорити до
Зіни. Але його попереджує Карл Карлович:

— Нам пора на вокзал. А вам, Зіно Платонівно, не дозво-
ляємо. Ні, ні... Так же, товариші?..

Ми — я і Аркадій Платонович — згоджуємося з професором
і від себе додаємо:

— Вірно, вірно, Зіно, залишайся. А то, знаєш...

Карл Карлович ще якийсь час стоїть перед Зіною. Він
дивиться так пильно на неї, що збоку здається, ніби хоч
сказати: „Тільки не хвилюйтесь. Все буде гаразд“... Але від
цього не каже. Може, в нього якісь інші думки.

Зіна розуміє нас, наші турботи про її стан. Не заперечує.
Вона відповідає:

— Коли такий ваш присуд — охоче скоряюсь... Дякую.

Тоді вже Рудь, пройшовшись по кімнаті, звертається до
неї.

— Ну, рідна, єдина моя. Я радий за тебе...

Таким я вперше бачу Рудя, і цей його тон, це піднесення
відгукується в мені самому: воно зрозуміле мені.

Карл Карлович прощається з Зіною перший. Він ще щось
каже їй: мабуть, якусь пораду. Сміється. А ми з Аркадієм
Платоновичем тим часом відходимо до вікна і, побравшись
за руки, мовчки дивимось один одному в вічі. В цю хвилину
розлуки ми так відчуваємо нашу дружбу і радість! Нарешті
Рудь рознімає руки й каже:

— Ну, от і їду до Москви, брат. Здійснюються мої давніші
мрії... Це підносить і радує мене. Знаєш, я тобі відверто
скажу, — якесь передчуття говорить, що там моє щастя.
Звичайно, я не фаталіст. Мені, старому комсомольцеві й кан-
дидатові партії, не личить фаталізм. Говорю це так лише
тому, що спало на думку. А тільки ось... Ну, розумієш?..

Рудь замріяно стукає пальцем у шибку. В моїх грудях
наростає хвилююче ніжне почуття до цієї близької мені лю-
дини. Я розчулено кажу:

— Аркадій Платонович, хороше це...

Рудь перестає вибивати такти на шибці. Швидко повер-
тається до мене. Тисне руку:

— Дякую. Я знаю, ти добра людина. Так, так... Взагалі
у нас, радянських людей, це особлива риса характеру. Ми
вміємо щиро поважати... Ну, бач, я вже й на загальники

Віхав... Одначе, пора! Давай збиратись. Он Карл Карлович хвилюється...

Дійсно, Карл Карлович уже біля дверей, поруч шофера, а шаплюю в руках, чекає нас.

Але ми трохи ще затримуюємось. До Аркадія Платоновича підходить Зіна. У неї тремтить голос.

— Аркадій... Не забувай... Пиши... А ми колись зберемося з Борисом і приїдемо до тебе...

— Да, да, приїжджайте... Велику приємність зробите мені. Та я й сам буду наїжджати сюди... Адже я залишаю за собою кілька лекційних годин. Із своєї роботи...

Рудь ніжно цілує сестру і каже ще кілька заспокійливих слів на прощання. Потім ми рішуче виходимо за шофером і Карлом Карловичем.

На вокзалі Рудя вже чекають товариші по інституту. Студенти, студентки. Навіть група піонерів з червоними галстуками. Багато квітів, збуджені піднесенням, урочисті обличчя. Тиснуть руки. Поцілунки. Та враз — два дзвінки. Протяжний гудок паровоза. І Рудь, наспіх поцілувавшись ще раз зі мною, заходить у вагон. Поїзд рушає. Набирає швидкості. З вікна вагона майорить рука Аркадія Платоновича...

— Щасливо!. Щасливо!..

Дома я застав Зіну в білому халаті. Біля телефона. Вона первоє збуджена. Розмовляє з кимсь. Побачивши мене, відставляє трубку. Каже:

— Дзвоню до гаражу. Думала не застанеш... Почуваю себе... Та ти не хвилюйся...

Я викликаю всю силу волі в собі. Намагаюсь нічим не виявити свого хвилювання. Розмірено підхожу до неї і, ніби між іншим, питаю:

— Що, відповідають?..

Зіна передає трубку:

— Поговори...

Я дзвоню.

— Гараж?.. Алло! З квартири Зіни Платонівни Рудь... Що? Віхав. Дякую...

Зіна вже тихо ходить по кімнаті. Намагається підбадьорити мене. Але я так відчуваю тепер всю оту її передпологову тривогу, настороженість! У мене холоде все нутро. І я не можу нічого сказати їй на втіху. Я тільки мовчки підходжу до неї, беру під руку й так ходжу з нею по кімнаті, аж поки чується надвору сирена автомобіля. Тоді я кидаюсь до балкона, перехиляюсь через парапет і подаю шоферові знаки, що ми вже готові й зараз виходимо. Повернувшись знов до Зіни, кажу:

— Будемо збиратись?..

— Я готова... Та ти заспокойся, Борисе... Адже це — нічого. Можливо, ще тільки завтра почнеться... Візьми он той пакет і ходімо... Краще, звичайно, там бути... Лікарню я попере-

дила... — Я беру пакет, беру Зіну під руку, і ми виходимо з квартири. Потім викликаю нагору ліфт. Спускаємось. І от раптом на моїй щоці дві жагучих сльозинки... „Чого це? Від радості? Але тут, у напівосвітленому ліфті, Зіна не помічає цих дрібних мантових краплинок, і я їх миттю стираю хустиною... Ці сльози батька... Це велика моя радість... Говорю до Зіни

— Так я буду з тобою... Я не можу тебе залишити...

— О, ти — хороший...

Зіна стискає мою руку. Я відчуваю в цьому тиску безмірну довіру і ласку. Мої груди пломеніють. Якийсь жмутом підступає до горла. Але я опановую себе. Ліфт зупиняється

— ... Любий...

Ми виходимо надвір. Обережно вмощую Зіну в машину. Потім ідемо вулицями — асфальтованими, широкими, гомінкими, залитими сонцем... Ідемо по тій самій вулиці, по якій рік тому я повертався з лікарні. „Тоді Зіна асистентувала Карлу Карловичу при моїй операції. А тепер от знову до лікарні. Тепер везу Зіну... Мою дружину... „Сия чи дочка? Але мені однаково — буду любити“. Моя фантазія створює чудові, величні картини. Зіна мовчить. Вона зараз вся — самозаглибленні. Не помічає вулиці, руху, людей, машини, можливо, й мене. У неї скорботне обличчя і зір — зосереджений десь на внутрішніх почуттях. Вся повна чекання.

— Тебе не турбує цей швидкий рух машини? — Запитую щоб порушити цю загадкову, напружену мовчаність її.

— А? Рух?.. Ні...

І знов ми мовчимо. Та тепер уже завертаємо з великої вулиці праворуч — на тиху вулицю, а через кілька секунд зупиняємося перед знайомим мені будинком лікарні.

Нас зустрічають...

... „Ах, та це ж та сама сестра — з здоровими, сильними руками... Дивно, вона ніби помолодшала, і ряботиння зменшилось на щоках! Хороша, люба сестра...“

З допомогою знайомої сестри й того самого лікаря — чорним, як вугілля, волоссям, що торік виписував мене з лікарні і на цьому ж якраз місці проводжав додому (він зночерегує, як і тоді), — ми вводимо Зіну до лікарні...

... Ніч. В лікарні тихо. Десь в саду шелестять листя на деревах. Мабуть, уже завертає за північ. В коридорі та в кімнаті, де я сиджу, горить електрика. В кімнаті я один. Сестра теж біля акушерів. Я прислухаюсь до того, що там, за дверима. Мені заборонено туди входити. Та я знаю, — у Зіни обезболені пологи. Найкращі акушери біля неї. Часто дзвонить Карл Карлович. Цікавиться... Але мені так не по собі. Я то встаю, нечутно ходжу по кімнаті, то знов опускаюсь на канапу. І дивно, у цю хвилину в мене не випадає з думки один епізод.

Це було, мабуть, років з тридцять тому. Я вивіз хазяйське

біжжя від молотарки до комори. І одного разу біля самих воріт потрапила під колесо мого воза хазяйська курка. Курку хазяйка потім зварила і м'ясо з'їли хазяйчині діти. А з мене на час розрахунку вивернули майже місячний заробіток. Я розпалився тоді. Мене жорстоко побили й посадили в холодну. Все моє тіло тремтіло від болю й жалю, і я не знав, коли мене випустять. Та серед тихої ночі щось зашкреботіло в двері, а потім почулося сторожке шарудіння біля замка...

„Ти не спиш? Це я — Кіндрат... Підібрав ключі. А сторожа спить п'яна...“ І двері в холодну раптом відчинилися... „Вийдеш...“ Ми тієї ночі втекли від нашого хазяїна, залишивши йому всі зароблені гроші... І тільки вже як палили поміщиків п'ятсот п'ятого року, згадали про свого хазяїна та його борг перед нами... Ми перепустили на дим і попіл його майно.

І от ця картина пожежі серед тихої, темної ночі, коли перелякано бовкали дзвони на сполох, а ми з Кіндратом (де, де він тепер?) рівчачками та вибалками тікали геть, — не сходять у мене з думок...

Чого це воно так? Чому саме ця згадка спливає тепер у моїй пам'яті? Хіба тому, що ми з Кіндратом, повернувшись тоді додому, застали в хаті на долівці похолоділий труп його дружини, веселої Оксани з страшно випнутим животом, а поруч — безпорадну, в безумному розпачі бабу - бранку — стару Модоху?..

На третій день ми ховали Оксану, і прямо з кладовища Кіндрат подався в світ...

Та раптом — ніби гостре лезо по моїх нервах. Я схоплююсь. У кімнаті, як і раніш — нікого. Горить електрика. Але за дверима гучний, енергійний, уривчастий крик дитини. „Це вже сталося?..“ І я прикипаю до місця, біля порогу...

— Можна вас поздоровити... Син...

Тоді в мене знов, як і там, на ліфті, кілька годин тому, котяться по щоках діамантові краплини незрівнянного батьківського щастя. В моїх ушах чарівною музикою відбивається той звук — „син“. І я в думках починаю славити життя.

А як уже зза обр'ю впливає величне коло передосіннього сонця, все навкруги забарвлюється в червоний колір і скрізь гудуть заводські ранішні гудки, приходять відвідати порождлю і Карл Карлович. Він у найкращому своєму святковому одязі, і в нього на грудях пламеніє орден.

— Хороше... Хороше... — ще з порога кидає до мене. Сміється. Потирає руки. Прийшов побачити першу людину, що не матиме апендикса... Так же, Борисе Михайловичу?.. Поздоровляю!..

Я щиро дякую професорові.

А надворі дзвенить сонячний день праці і перемог.

Кінець першої книги